

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ Θ. ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ

**Το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας
της Ακαδημίας Αθηνών στο πλαίσιο των ευρωπαϊκών
λαογραφικών και εθνολογικών αρχείων**

ΠΕΡΙΛΗΨΗ: Η εξέταση των σχέσεων των συντακτών / ερευνητών του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας (ΛΑ/ΚΕΕΛ) με επιστήμονες αντιστοιχών ή ομολόγων λαογραφικών και εθνολογικών αρχείων ευρωπαϊκών χωρών, ήδη από την εποχή της ίδρύσεως του Αρχείου από τον Νικόλαο Γ. Πολίτη (1918), αποκαλύπτει και τοποθετεί σε μια ιστορική προοπτική τις επιστημολογικές επιλογές τους στις διάφορες περιόδους λειτουργίας του. Οι εν λόγω επιλογές είχαν μεγάλη επίδραση στην διαμόρφωση και εξέλιξη των λαογραφικών σπουδών στην Ελλάδα. Οι γενικότερες κοινωνικές και πολιτικές εξελίξεις και τα ιδεολογικά ρεύματα που επηρέασαν το πεδίο των ανθρωπολογικών, εθνολογικών και λαογραφικών σπουδών διεθνώς απηχούν στην εξέλιξη της ελληνικής λαογραφίας κυρίως μέσω των επιστημονικών συνεργασιών, θεσμικών φορέων ή χάρη στις πρωτοβουλίες μεμονωμένων Ελλήνων επιστημόνων.

Δεδομένου ότι οι κοινωνικές μεταβολές στην Ελλάδα είναι ταχύτατες και κατακλυσμιαίες – η χώρα ευρίσκεται σε κατάσταση διαρκούς μετάβασης και ομοιάζει με εργαστήριο μελέτης της κοινωνικής μεταβολής όπως είχε πει ο αείμνηστος Στάθης Δαμιανάκος – οπότε πολλά στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού, ως πολιτισμικό φαινόμενο που εγγράφεται στη μακρά χρονική διάρκεια, εκλείπουν και χάνονται για πάντα, ο συνεχής εμπλουτισμός τόσο με παλαιότερο όσο και με σύγχρονο υλικό από επιτόπιες έρευνες και η ανάπτυξη της προσβασιμότητας του Αρχείου του Κέντρου είναι μια πολύ σημαντική υπόθεση, δεδομένης της σπουδαιότητάς του σε εθνικό επίπεδο λόγω του πλούτου του υλικού του, της ισχυρής παράδοσης που διατηρεί στον τομέα των επιτοπίων ερευνών, της κατάρτισης θεματικών καταλόγων με στόχο την αρχειακή ταξινόμηση ποικίλων μορφών τεκμηρίων. Σε πολλές στιγμές της υπερεκατονταετούς λειτουργίας του, ορισμένες φορές σε δύσκολες

ιστορικές περιστάσεις για τον τόπο, σχεδιάστηκαν και εφαρμόστηκαν εμπνευσμένες και πρωτοποριακές πρακτικές συλλογής, αρχειοθέτησης, διατήρησης, μελέτης και προβολής του υλικού του.

Λέξεις κλειδιά: λαογραφικά και εθνολογικά αρχεία, λαογραφία, ευρωπαϊκή εθνολογία

Η προσέγγιση της ιστορίας της λαογραφίας από επιστημολογικής άποψης και ειδικότερα της ιστορίας των λαογραφικών αρχείων μπορεί να συνδυάσει πολλές οπτικές και θεματικές κατηγορίες, όπως ζητήματα θεωρίας και μεθόδου της λαογραφίας, της εθνολογίας και της ανθρωπολογίας, τους βίους σημαντικών επιστημόνων, τις εργασίες και δραστηριότητες των ερευνητικών θεσμικών φορέων, τις εξελίξεις σε εθνικό και διεθνές επίπεδο.

Η έντονη ενασχόληση με το παρελθόν των λαογραφικών σπουδών είναι ένα γενικό χαρακτηριστικό της αναστοχαστικής διάθεσης που έχει επικρατήσει διεθνώς κατά την πρόσφατη χρονική περίοδο και αφορά ευρύτερα το πεδίο των ανθρωπολογικών σπουδών. Κατά την γνώμη μου πρόκειται για ένδειξη επιστημολογικής ωριμότητας διότι ο κριτικός προβληματισμός των δημοσιευμένων εργασιών αφορά τις επιστημονικές διαδρομές που οδηγούν στις σημερινές επιστημονικές κατακτήσεις και τελικώς συμβάλει στην κατανόηση της παρούσας κατάστασης των λαογραφικών σπουδών. Τα τελευταία χρόνια εκδόθηκαν εκτός των άλλων πολλά βιβλία, ανθολογίες και προσωπικά ημερολόγια που παρουσιάζουν βιογραφίες, προσωπικές αφηγήσεις της επαγγελματικής πορείας λαογράφων, εθνογραφικά ημερολόγια κ.λπ. Επίσης πολλές εκδόσεις σχετίζονται με τους εορτασμούς των επετείων ίδρυσης ερευνητικών ινστιτούτων και αρχείων, οι οποίοι όταν δεν περιορίζονται στις, απαραίτητες κατά τα άλλα, πανηγυρικές εκδηλώσεις, αποτελούν ευκαιρίες για αναστοχασμό με στόχο την προαγωγή του έργου των εν λόγω υπηρεσιών (Köstlin, 2014: 11, Bula and Laime, 2017: IX).

Όπως είναι γνωστό, ο ιδρυτής του Λαογραφικού Αρχείου Ν. Γ. Πολίτης (1852-1921), έχοντας ως στόχο να καθιερώσει την λαογραφία ως επιστήμη που μελετά τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού, αντιτάχθηκε με σθένος στους συντηρητικούς κύκλους της εποχής του, που δεν θεωρούσαν τα στοιχεία του λαϊκού πολιτισμού άξια επιστημονικής μελέτης και έδωσε σκληρούς αγώνες ενάντια στους συντηρητικούς συναδέλφους του στην Φιλοσοφική Σχολή του Πανεπιστημίου Αθηνών, κυρίως κλασσικούς φιλολόγους που δεν εκτιμούσαν ή και απαξίωναν την μελέτη της προφορικής λογοτεχνίας, των σύγχρονων «μνημείων του λόγου» του Ελληνικού λαού (Κατσαρής, 2007, Πολυμέρου-Καμη-

λάκη κ.ά., 2012). Οι κοινωνικές επιστήμες εκείνη την εποχή ήταν πρακτικά ανύπαρκτες στην Ελλάδα.

Ο Ν. Γ. Πολίτης θεωρείται, δικαίως, ως ο πατέρας της ελληνικής λαογραφίας. Οργάνωσε το υπαρκτό και διάχυτο ενδιαφέρον ατόμων και συλλογικών φορέων της εποχής του για την καταγραφή και μελέτη των θεμάτων του βίου του ελληνικού λαού («μνημεία του λόγου» και «κατά παράδοσιν πράξεις ή ενέργειαι»), σε συγκροτημένη επιστήμη την οποία ονόμασε «Λαογραφία». Έχοντας πλήρη συναίσθηση ότι πολλά από τα εν λόγω στοιχεία βρίσκονταν σε αποδρομή, περιέλαβε στην προσπάθεια σωστικής καταγραφής του τις πολιτισμικές εκδηλώσεις (υλικός βίος, έθιμα, δρώμενα, αφηγήσεις κ.ά.) όλων των εθνοπολιτισμικών ομάδων του ελληνικού χώρου (ομόγλωσσων και ετερόγλωσσων, εντός ή εκτός της ελληνικής επικράτειας) χωρίς αποκλεισμούς. Το κύρος που ενέπνεε η προσωπικότητά του με την πολυσχιδή επιστημονική, πολιτική και κοινωνική του δράση επί δεκαετίες, η κατοχή υψηλών ακαδημαϊκών θέσεων και η καθημερινή μαχητική παρουσία του στα κοινωνικά και πολιτιστικά πράγματα του τόπου (από την καθοριστική ενίσχυση της ηθογραφίας στην λογοτεχνία έως τη συμμετοχή του στην οργάνωση των Ολυμπιακών Αγώνων του 1896), τον καθιστούσαν αδιαμφισβήτητο κέντρο αναφοράς της λαογραφικής έρευνας. Χάρη στο ευρύ δίκτυο σχέσεων με ένα πλήθος συλλογών λαογραφικής ύλης – κυρίως εκπαιδευτικών – (και σε κάποιες περιπτώσεις την προσωπική αυτοψία και κυρίως την αυτηκοία) συγκρότησε σώματα υλικού που επέτρεψαν την δημοσίευση των μνημειωδών έργων του για τις «Παροιμίες» (1899-1902), τις «Παραδόσεις» (1904), τις «Εκλογές από τα τραγούδια του Ελληνικού λαού» (1914), καθώς και πολλών περισπούδαστων μελετών που έχουν περιληφθή στους 4 τόμους των λεγομένων «Λαογραφικών Συμμείκτων» (1920, 1921, 1931, 1980-1985)¹.

Πιστός στο ιδεώδες του Ελληνισμού (και λιγότερο στην ορθόδοξη Εκκλησία) δεν περιορίστηκε στην ρομαντική (και εθνοκεντρική) εκδοχή της γερμανικής λαογραφίας του καιρού του αλλά συνέταξε την σκέψη του και με την εξελικτική θεωρία του Διαφωτισμού. Φαίνεται να πιστεύει ότι οι Νεοέλληνες

1. Οι μεταγενέστεροι μελετητές συζητούν επιμέρους πτυχές του επιβλητικού έργου του και αντιπαράτιθενται, συνήθως δημιουργικά, με τις θέσεις του. Από εκείνους που τον απορρίπτουν συνολικά συνηθέστερα του προσάπτεται η κατηγορία του «εθνοκεντρισμού» ή και του «εθνικισμού» (κατά κανόνα εκτός ιστορικού πλαισίου, καθώς στην εποχή του Πολίτη, τον 19ο αιώνα, ο εθνικισμός δεν ήταν αντιδραστική ιδεολογία) αναλόγως και με την έλλειψη εξοικείωσης του γράφοντος με την πολυδιάστατη σκέψη και τα γεγονότα του βίου του. Η λαογραφία του Πολίτη υπήρξε και παραμένει πνευματικός φάρος για όσους και όσες εργάζονται στο γνωστικό πεδίο που δημιούργησε στην Ελλάδα.

πρέπει να συντονιστούν με τη σύγχρονη πραγματικότητα, εντασσόμενοι στην κοινωνία των «πεπολιτισμένων εθνών», καλλιεργώντας την ορθή και κριτική σκέψη και απορρίπτοντας τον ανορθολογισμό. Ο Πολίτης διατηρούσε ουσιαστικές επιστημονικές σχέσεις και ανταλλαγές με διαπρεπείς ξένους επιστήμονες όπως τους διαπρεπείς Βρετανούς ανθρωπολόγους James Frazer και Andrew Lang, τον Edward Tylor και τον John Lawson. Συνδεόταν με ειλικρινή φιλία με τον βυζαντινολόγο Karl Krumbacher (1856-1909), καθηγητή των πανεπιστημίων Μονάχου και Λειψίας, εμβληματική προσωπικότητα των Βυζαντινών και Νεοελληνικών σπουδών, τον Καταλανό λόγιο Antoni Rubio και με πολλές άλλες προσωπικότητες φιλελλήνων του 19ου αιώνα.

Ως καθηγητής της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθηνών από το 1890, κατάρτισε, με τη διδασκαλία του και ιδιαιτέρως με το φροντιστηριακό του μάθημα (1907 κ.ε.), επιστήμονες λαογράφους όπως ο Στίλπων Κυριακίδης, ο Γεώργιος Μέγας και αρκετοί άλλοι. Ίδρυσε την «Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία» (1908-9) και καθόρισε τα βασικά θέματα της λαογραφικής ύλης στο πρώτο τεύχος του περιοδικού της Εταιρείας, «Λαογραφία» (1909). Τέλος, ίδρυσε το «Λαογραφικόν Αρχεῖον» το 1918 (σήμερα Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών), στην πλέον ώριμη επιστημονικά περίοδο του βίου του, τρία χρόνια πριν τον θάνατό του. Το ίδρυμα αυτό του οποίου σκοπός ήταν «η περισυλλογή, διάσωσης και έκδοσις των μνημείων τού βίου και της γλώσσης του ελληνικού λαού» ήταν ιδιαιτέρως προσφιές στον Πολίτη, διότι αποτέλεσε την αναγνώριση και δικαίωση των μακροχρόνιων αγώνων του από την Πολιτεία και του παρείχε βάσιμες ελπίδες για την συνέχιση του έργου του.

Η Ελλάδα στην οποία εργάστηκαν οι μαθητές του Πολίτη ήταν μια χώρα πολύ διαφορετική συγκρινόμενη με εκείνη του 19ου αιώνα, δηλ. της ιστορικής περιόδου κατά την οποία γεννήθηκε το ενδιαφέρον για τις λαογραφικές σπουδές. Η απώλεια των σχέσεων με την ανατολή μετά την Μικρασιατική Καταστροφή οδήγησε στην αναζήτηση νέων ιδεών και στα σύγχρονα κινήματα της τέχνης, της αρχιτεκτονικής κ.λπ. Στο πλαίσιο του «εκσυγχρονισμού» η έννοια της «ελληνικότητας» – δηλ. η επιθυμία και η προσπάθεια να σχηματισθεί μια σύγχρονη ελληνική πολιτισμική ταυτότητα – έγινε θεμελιώδης για την ακαδημαϊκή σκέψη και για τις τέχνες (ποίηση, ζωγραφική, μουσική, αρχιτεκτονική). Οι πνευματικοί άνθρωποι της περιόδου του Μεσοπολέμου απομακρύνθηκαν από τις κλασικιστικές επιλογές των προηγούμενων γενεών και έστρεψαν το ενδιαφέρον τους προς το Βυζάντιο και ιδιαιτέρως προς την λαϊκή παράδοση, μεταβυζαντινή αλλά και σύγχρονή τους. Η Αγγελική Χατζημιχάλη όσον αφορά την λαϊκή τέχνη, ο Δημήτρης Πικιώνης και ο Αριστοτέλης Ζάχος στην αρχιτεκτονική εκφράζουν, μεταξύ άλλων, αυτήν την τάση. Ως προς τα ιδρύματα

και τους φορείς, αναφέρω ενδεικτικά το Μουσείο Κοσμητικών Τεχνών, όσον αφορά την παρουσία στην διεύθυνση της Άννας Αποστολάκη (1924 κ.ε.) και το Μουσικό Λαογραφικό Αρχείο (Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών) της Μέλπως Μερλιέ (ιδρ. 1930). Την ίδια περίοδο ξεκίνησε ο Σίμων Καρράς (1903-1999) με τον *Σύλλογο προς Διάδοσιν της Εθνικής Μουσικής* (ιδρ. 1929) ενώ ήταν επίσης ενεργός ο Κωνσταντίνος Ψάχος (1869-1949), είτε στο πλαίσιο της συνεργασίας του με την Εύα Πάλμερ για τις δελφικές γιορτές είτε σε άλλα εγχειρήματα (Καραμανές 2013, Leontis 2019) .

Το Λαογραφικό Αρχείο όπως και το Ιστορικό Λεξικό εντάχθηκαν στην Ακαδημία Αθηνών με την ίδρυσή της το 1926². Η επιλογή αυτή, σύμφωνη με την πεπατημένη οδό διεθνώς, παρότι σε μια πρώτη φάση δεν βελτίωσε τον τρόπο λειτουργίας του Αρχείου, αποδείχθηκε σοφή μακροπρόθεσμα διότι επέτρεψε την διοικητική και επιστημονική επιβίωσή του και κυρίως εξασφάλισε την συνέχεια της λειτουργίας του επί μακρό χρόνο (Καραμανές, στον παρόντα τόμο σελ. 449-482).

Κατά την ίδια χρονική περίοδο στην άλλη άκρη της ευρωπαϊκής ηπείρου, στις βαλτικές χώρες, ιδρύονται εθνικά λαογραφικά αρχεία στο επιστημονικό περιβάλλον της ισχυρής σκανδιναβικής παράδοσης συλλογής και αρχειοθέτησης λαογραφικού υλικού, ιδιαίτερος της Φινλανδικής – υπενθυμίζω ότι Φινλανδική Λογοτεχνική Εταιρεία (Finnish Literature Society) είχε ιδρυθεί το 1831 – και των γερμανοφώνων σπουδών για τον λαϊκό πολιτισμό. Όπως είναι γνωστό οι βαλτικές χώρες απέκτησαν την ανεξαρτησία τους μετά το τέλος του Α΄ Παγκοσμίου Πολέμου, το 1918, και την διατήρησαν έως το 1940 όταν προσαρτήθηκαν στην Σοβιετική Ένωση. Συγκεκριμένα με την συγκρότηση κρατικών δομών που διαφυλάσσουν και προάγουν τα στοιχεία του εθνικού τους πολιτισμού ιδρύθηκαν το Λαογραφικό Αρχείο της Λεττονίας (Archives of Latvian Folklore) το 1924 (ένα επιστημονικό συνέδριο του οποίου έχουν εκδοθεί πρακτικά οργανώθηκε το 2014 στην Ρίγα με αφορμή τα 90 χρόνια από την ίδρυσή του)³, το Λαογραφικό Αρχείο της Εσθονίας (Eesti Rahvaluule Arhiiv⁴) το 1927 (με πρώτο διευθυντή τον Oscar Looits, 1900-1962, μαθητή του Walter Anderson) και το

2. Με διάταγμα, που εκδόθηκε στις 6 Μαρτίου 1927 και σύμφωνα με τα άρθρα 93 και 113 του «Οργανισμού της Ακαδημίας Αθηνών» (18 Μαρτίου 1926), υπήχθη οριστικά στην Ακαδημία Αθηνών. Κατά τα άρθρα 24, 25, 26 την εποπτεία του ανέλαβε πενταμελής Εφορευτική Επιτροπή από ακαδημαϊκούς.

3. Bula and Laime, 2017. Βλ. Επίσης τις δικτυακές πύλες. Archives of Latvian Folklore (lulfini.lv), <http://garamantas.lv/en>.

4. Δικτυακή πύλη, Estonian Folklore Archives | Eesti Kirjandusmuuseum (kirmus.ee)

Λαογραφικό Αρχείο της Λιθουανίας (Lithuanian Folklore Archive) το 1935 (με διευθυντή τον Jonas Balys) το οποίο το 1939 ενσωματώθηκε στο Ινστιτούτο Λιθουανικών Σπουδών «Antanas Smetona»⁵.

Στις βαλτικές και βορειο-ευρωπαϊκές χώρες τα λαογραφικά αρχεία είχαν κεντρικό ρόλο στην διαμόρφωση του σύγχρονου έθνους κράτους. Αποτέλεσαν μέρος μιας δημόσιας κουλτούρας οργανωμένης και ελεγχόμενης και ακρογωνιαίοι λίθοι για την οικοδόμηση της ισχυρής, από συμβολική άποψη, εθνικής κληρονομιάς που μαρτυρούσε την δημιουργικότητα των πολιτών της κάθε χώρας (Klein, 2017).

Στις ΗΠΑ το 1935 εγκαινιάστηκε από τον πρόεδρο Ρούζβελτ, στο ευρύτερο πλαίσιο της προσπάθειας ανάκαμψης της χώρας από την μεγάλη ύφεση, το Federal Writers' Project που είχε ως στόχο να απασχολήσει ανέργους συγγραφείς, βιβλιοθηκονόμους, ιστορικούς και άλλους, και να συμβάλει στην δημιουργία ενός αυτο-πορτραίτου της Αμερικής κοινωνίας (a unique "self-portrait of America"), στην ενίσχυση της κοινωνικής συνοχής της κατακερματισμένης αμερικανικής μέσω της έκδοσης πολιτειακών και άλλων οδηγιών, καταγραφών προφορικής ιστορίας και εθνογραφίας επιμέρους πολιτισμικών ομάδων. Οι εξελίξεις βεβαίως κατά χώρα και ιδιαίτέρως σε εκείνες με αποικιοκρατικό παρελθόν, μεγαλύτερες όπως η Βρετανία και η Γαλλία ή μικρότερες όπως η Ολλανδία ήταν διαφορετικές.

Στο σημείο αυτό πρέπει να τονίσουμε ότι τα εν λόγω αρχεία παρά τον εθνικούς χαρακτήρα οργανώθηκαν μέσα στο πνεύμα ενεργούς διεθνούς συνεργασίας που χαρακτήριζε τις λαογραφικές σπουδές κατά τον Μεσοπόλεμο. Βεβαίως ορισμένα, όπως εκείνα των Βαλτικών χωρών αποκλείστηκαν από τον κοινό αυτό πνευματικό χώρο μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και έως τις αρχές της δεκαετίας του 1990⁶. Η συνεργασία μεταξύ των λαογράφων είχε πολλές όψεις. Μπορούμε να ισχυρισθούμε βάσιμα ότι οι λαογραφικές σπουδές αποτελούν ένα εξαιρετικό παράδειγμα μοιράσματος, όχι μόνο μεθοδολογικών εργαλείων και ερμηνευτικών μοντέλων αλλά και πρωτογενούς εθνογραφικού υλικού. Κατά την διάρκεια του Μεσοπολέμου, την χρυσή εποχή των συγκριτικών προσεγγίσεων και μελετών αλλά και ενωρίτερα, ήταν σύνηθες ακαδημαϊκοί ερευνητές να εφο-

5. Δικτυακή πύλη, http://old.aruodai.lt/tautosaka/tautosaka_4_en.htm

6. Οι επιμελητές της έκδοσης των Πρακτικών του Συνεδρίου για Λαογραφικό Αρχείο της Λεττονίας σημειώνουν στον πρόλόγό τους ότι «η ιστορία της Λεττονικής λαογραφίας περιέχει πολλά επεισόδια αποσυναρμολόγησης της διεθνούς λαογραφικής σκέψης και για τον λόγο αυτό παρακινήθηκαν να οργανώσουμε το Συνέδριο με άξονα τον διεθνή χαρακτήρα της λογιόσύνης και τις γεωγραφίες της γνώσης» (Bula and Laime, 2017: IX).

διάζουν τους ξένους συναδέλφους τους με καταγραφές αφηγήσεων, εθίμων και δοξασιών. Οι δεσμοί συνεργασίας και φιλίας που αναπτύχθηκαν με αυτόν τον τρόπο μπορούν να αποτιμηθούν αναδρομικά μέσω της μελέτης της αλληλογραφίας των επιστημόνων με τους διεθνείς εταίρους τους. Στην Ελλάδα, οι επαφές του Πολίτη και των μαθητών του Στίλπωνος Κυριακίδου και Γεωργίου Μέγα μας παρέχουν τέτοια παραδείγματα: η αποστολή υλικού από τον Πολίτη στον καθηγητή του Πανεπιστημίου του Βερολίνου Felix von Luschan (1854-1924)⁷ σχετικά με την τυπολογία των δρεπάνων την δεκαετία του 1910, το ενδιαφέρον του Κυριακίδη να προμηθεύσει με μουσικές παρτιτούρες δημοτικών ασμάτων εναρμονισμένα για πιάνο την Επιτροπή Μετανάστευσης της Πολιτείας της Καλιφόρνια των ΗΠΑ (1922-1923)⁸, η συνεργασία του Δημητρίου Λουκόπουλου με την Μέλπω Μερλιέ και τον Hubert Pernot για την ηχογράφηση δημοτικών ασμάτων κατά την δεκαετία του 1930, η συνδρομή του Γεωργίου Μέγα και κυρίως της Βίτας Χανθάκη στην Εντβίγη Λύντεκε (Hedwig Lüdeke, 1879-1961) συλλέκτρια δημοτικών τραγουδιών και μεταφράστριά τους στην γερμανική γλώσσα κατά την διάρκεια της επιτόπιας έρευνας της στα Δωδεκάνησα και την Κύπρο⁹. Θα μπορούσαμε να αναφέρουμε και πολλά άλλα επιμέρους πα-

7. Ο F. von Luschan, αυστριακής καταγωγής, ήταν ιατρός, φυσικός, ανθρωπολόγος, εξερευνητής, αρχαιολόγος και εθνογράφος. Υπηρέτησε μεταξύ άλλων στο Königliches Museum für Völkerkunde de Berlin (το σημερινό Εθνολογικό Μουσείο) και στο Πανεπιστήμιο του Βερολίνου. Ο Πολίτης του πρόσφερε άμεση βοήθεια μέσω ανακοίνωσής του στο περιοδικό Λαογραφία στην πρωτοβουλία του για την μελέτη της κατανομής στο χώρο της χρήσεως «των οδοντωτών ή μη οδοντωτών δρεπάνων» (Καραμανές, 2012). Βλ. Ν. Γ. Πολίτου, «Ερωτήματα διά το δρέπανον» *Λαογραφία*, Δ' (1913-1914), σ. 747 και «Απαντήσεις εις τα περί του δρεπανού ερωτήματα» *Λαογραφία*, Ε' (1915), σ. 412-415. Το γεγονός έχει επισημάνει ο Στέφανος Ήμελλος. Βλ. Στ. Δ. Ήμελλος, «Ο Ν. Γ. Πολίτης και τα γεωργικά εργαλεία θερισμού», *Λαογραφία*, ΛΣΤ' (36) (1990-1992), σ. 203-206.

8. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Στοιχεία για τις καταγραφές δημοτικών τραγουδιών από τον Κωνσταντίνο Ψάχο στο Αρχείο του Κέντρου Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας» *Κωνσταντίνος Ψάχος: ο Μουσικός, ο Λόγιος. Πρακτικά Ημερίδας, Ακαδημία Αθηνών 30 Νοεμβρίου 2007*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 2013, σ. 11-27.

9. Ο πρώτος τόμος του έργου της ενθουσιώδους Γερμανίδας συλλέκτριας δημοτικών τραγουδιών Εντβίγης Λύντεκε (Hedwig Lüdeke, 1879-1961), μαθήτριας του Γεωργίου Μέγα, με τίτλο «*Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Εκλογή και μετάφρασις εις την γερμανική υπό Εντβίγης Λύντεκε, Μέρος Α' Ελληνικά κείμενα*» τυπώνεται από την Ακαδημία Αθηνών μέσα στην Κατοχή το 1943. Η έκδοσή του είχε σχεδιαστεί και προγραμματιστεί προπολεμικά (277η Συνεδρία της Συγκλήτου της Ακαδημίας Αθηνών της 30ης Μαρτίου 1939). Σημειωτέον ότι στον τόμο δεν υπάρχει πρόλογος του Γ. Μέγα στον οποίο είχε ανατεθεί η εποπτεία του ούτε κάποιου άλλου εκπροσώπου της Ακαδημίας. Προφανώς μέσα στις τραγικές συνθήκες της

ραδείγματα δεδομένου ότι, διαχρονικά, οι περισσότεροι ξένοι εθνογράφοι του ελληνικού χώρου επισκέπτονται το Λαογραφικό Αρχείο / Κέντρο Λαογραφίας με στόχο την επιστημονική ενημέρωση κατά την παραμονή τους στην Ελλάδα.

Οι εργασίες του Λαογραφικού Αρχείου μπαίνουν σε μια νέα, πολύ πιο παραγωγική φάση, μετά την ανάληψη της διεύθυνσης από τον Γεώργιο Μέγα το 1936 (Καραμανές στον παρόντα τόμο σελ. 449-482). Ο Μέγας διέθετε συγκροτημένη άποψη για τον ρόλο ενός αρχείου εθνικής εμβέλειας, που στηριζόταν στα πραγματικά δεδομένα αντιστοιχών ευρωπαϊκών υπηρεσιών, με την λειτουργία και την εξέλιξη των οποίων είχε εξοικειωθεί κατά τη διάρκεια των μεταπτυχιακών σπουδών του στην Γερμανία (1927-1930). Γενικότερα, ο Μέγας διέθετε εποπτεία της διεθνούς λαογραφικής επιστημονικής δραστηριότητας διότι την παρακολουθούσε συστηματικά (Καραμανές 2012: 428-432, 2019).

Με πρωτοβουλία του Μέγα και με πολιτική απόφαση του Υπουργού Παιδείας εισήλθαν στο Λαογραφικό Αρχείο και ενεργοποιήθηκαν νεότεροι επιστήμονες όπως η Μαρία Ιωαννίδου¹⁰, η Μαρία Λιουδάκη, η Γεωργία Ταρσούλη, η Βίτα Ξανθάκη, ο Δημήτριος Λουκάτος κ.ά. Τα τελευταία χρόνια της δεκαετίας του 1930 και έως την Ιταλική επίθεση εναντίον της Ελλάδας την 28η Οκτωβρίου 1940 και την Γερμανική εισβολή και κατοχή λίγους μήνες αργότερα την άνοιξη του 1941 πραγματοποιήθηκαν εξαιρετικής ποιότητας επιστημονικές ερ-

ναζιστικής κατοχής επλήχθηκε η αποστασιοποίηση από την έκδοση λόγω της γερμανικής εθνικότητας της Λύντεκε. Ο δεύτερος τόμος με τίτλο «*Neugriechische Volkslieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von Hedwig Lüdeke, Zweiter Teil. Übertragungen*» (in-8°; xvi-344 pages, Athen 1964) με την γερμανική μετάφραση των τραγουδιών και πρόλογο στα γερμανικά του Γεωργίου Μέγα εκδίδεται το 1964. Ακολουθεί πολλά χρόνια μετά, το 1994, η έκδοση από την Ακαδημία Αθηνών του τρίτου τόμου που περιέχει 93 ακριτικά δημοτικά τραγούδια το ελληνικό πρωτότυπο κείμενό τους και την μετάφραση τους στην γερμανική με την επιμέλεια της παλαιάς φίλης συνεργάτιδας της Λύντεκε, Βίτας Ξανθάκη: *Ελληνικά δημοτικά τραγούδια. Τα Ακριτικά. Εκλογή και μετάφραση στα Γερμανικά υπό Hedwig Lüdeke*. Με την συνεργασία των Dr Fritz Boehm και Βίτας Καλοπίση-Ξανθάκη, επιμέλεια Βίτα Ξανθάκη / *Neugriechische Volkslieder. Akritenlieder. Auswahl und Übertragung ins Deutsche von Hedwig Lüdeke*. Unter Mitwirkung von Dr Fritz Boehm und Vita Kalopissi-Xanthaki, Besorgt von Vita Kalopissi-Xanthaki, Αθήναι - Athen 1994. Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζουν οι πρόλογοι της Λύντεκε στον Α' και Β' τόμο και εκείνος της Ξανθάκη στον Γ' απ' όπου μπορούν να αντληθούν πολλές πληροφορίες για το πνευματικό κλίμα της εποχής του Μεσοπολέμου και ειδικότερα για το προσωπικό του Λαογραφικού Αρχείου ως προς τον τρόπο εργασίας, τις πνευματικές σχέσεις και τις συνεργασίες μεταξύ των επιστημόνων.

10. Η Μαρία Ιωαννίδου ήταν διδάκτορας του πανεπιστημίου του Μονάχου όπου υποστήριξε με καθηγητή τον περίφημο βυζαντινολόγο Franz Dölger την διδακτορική της διατριβή με τίτλο “*Untersuchungen zur Form der neugriechischen Klagelieder. (Moirologien)*” το 1935.

γασίες στον τομέα των επιτοπίων ερευνών και καταγραφών, της αρχειακής ταξινόμησης του λαογραφικού υλικού αλλά και στον σχεδιασμό εκδόσεων¹¹.

Στον πρώτο κανονισμό εργασιών του Λαογραφικού Αρχείου, που συντάξε ο Γ. Α. Μέγας και εγκρίθηκε από τη Σύγκλητο της Ακαδημίας Αθηνών το 1944¹², αναφέρεται ότι το Αρχείο είναι προσαρμοσμένο στους επιστημονικούς σκοπούς που επιδιώκουν τα ομοειδή επιστημονικά ιδρύματα και άλλων χωρών, όπως διατυπώθηκαν στο ψήφισμα του Λαογραφικού Συνεδρίου της Λούνδης (Lund) (περ. Zeitschrift für Volkskunde, bd 6, 1935, σ. 314)¹³. Πιο συγκεκριμένα, ο Γεώργιος Μέγας (όπως και ο Στίλπ. Κυριακίδης) υποστήριζαν την εναρμόνιση της αρχειακής λαογραφικής εργασίας με τις αρχές και τις πρακτικές των λαογραφικών αρχείων βορειοευρωπαϊκών χωρών και ειδικότερα όσων αφορά την κατάταξη των μύθων και των παραμυθιών. Συγκεκριμένα, ο Κυριακίδης δημοσίευσε στο περ. «Λαογραφία» τις αποφάσεις του Λαογραφικού Συνεδρίου

11. Είναι χαρακτηριστική η εγκύκλιος που απέστειλε ο Μέγας, μέσω του Υπουργείου Παιδείας, στους εκπαιδευτικούς «της Μέσης και Δημοτικής Εκπαίδευσης» το 1938, με σκοπό την «συλλογήν των σωζομένων παρά το λαό μύθων και παραμυθιών». Το υλικό που συνέλεξαν μαθητές «των τριών ανωτέρων τάξεων του δημοτικού και των τριών κατωτέρων τάξεων του γυμνασίου», γνωστό ως «Συλλογή μαθητών» δικάωσε την πρωτοβουλία του. Βλ. σχετικά Γ. Α. Μέγας [Διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου], «Εκθέσεις Πεπραγμένων. Β'. Κατά το έτος 1938», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, έτος 1ο (1939), σ. 155. Μαρ. Παπαχριστοφόρου, «Παιδικές αφηγήσεις από τη Λιβαδειά και τη Θίβη Βοιωτίας: παρατηρήσεις σε δύο χειρόγραφα της Συλλογής Μαθητών του Λαογραφικού Αρχείου», *Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών*, τόμ. 4, τεύχος β (4β), *Πρακτικά Δ' Διεθνούς Συνεδρίου Βοιωτικών Μελετών (Λιβαδειά 9-12 Σεπτεμβρίου 2000)*, Αθήνα 2008, σ. 551-578. Επίσης το άρθρο της στον παρόντα τόμο σελ. 239-256. Επίσης, *Λαογραφικές καταγραφές στο Βαλτεσινίκο Γορτυνίας, (Μύθοι ζώων, παραμύθια και τραγούδια)*, πρόλογος, επιμ. Ευάγγελος Καραμανές, Κέντρον Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 2009, σ. 13-26.

Εμβληματικές λαογραφικές αποστολές για επιτόπια συλλογή υλικού είναι κατά το 1937 εκείνες του Γ. Μέγα στη Μακεδονία κ.α., της Μαρίας Ιωαννίδου στην Καστοριά, της Μαρίας Λιουδάκη στην Κρήτη (επαρχίες Μιραμπέλου και Ιεράπετρας) αλλά και στους καταγόμενους από τη Βιθυνία πρόσφυγες που διέμεναν στη Νέα Φιλαδέλφεια, της Βίτω Ξανθάκη στην Κύπρο. Επίσης οι αποστολές του Μέγα στην Λήμνο, της Ιωαννίδου στην Αράχωβα, της Γεωργίας Ταρσούλη στην Κορώνη, της Λιουδάκη στη Δυτική Κρήτη το 1938, όπως και εκείνη του Μέγα στη Θεσσαλία του 1940 (11 Μαΐου – 11 Ιουνίου) κατά την οποία αποτύπωσε σχέδια οικιών και ποιμενικών εγκαταστάσεων (Καραμανές, 2012).

12. Γ. Α. Μέγας, «Εκθέσεις των υπό του Λαογραφικού Αρχείου πεπραγμένων κατά τα έτη 1943-1944. Β. Κατά το έτος 1944», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, Ε-ΣΤ' (πέμπτον και έκτον έτος, 1943-1944), εν Αθήναις 1949, σ. 158.

13. *Κέντρον Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας: ιστορικό, προγράμματα ανάπτυξης, εκσυγχρονισμός*, ό.π., σ. 8.

της Λούνδης (Lund) Σουηδίας για την έρευνα των παραμυθιών (συνεδρία της 8ης Νοεμβρίου 1935) μετά από σχετική εισήγηση του διαπρεπούς γερμανού καθηγητή του Πανεπιστημίου του Τάρτου Εσθονίας Walter Anderson¹⁴ και του μαθητή του, οργανωτή και πρώτου διευθυντή του Λαογραφικού Αρχείου, της Εσθονίας Oskar Loorits¹⁵. Το συνέδριο είχε οργανωθεί από τον Carl Wilhelm von Sydow (1887-1952) με στόχο να συζητηθούν ζητήματα πρόσβασης στο υλικό των παραμυθιών. Η συζήτηση προχώρησε περισσότερο, διότι χάρη στην συμμετοχή διαπρεπών επιστημόνων προσεγγίστηκαν ευρύτερα θέματα ταξινόμησης του λαογραφικού υλικού και δημιουργίας λαογραφικών αρχείων σε εθνική βάση (Klein, 2017).

Συμπερασματικά μπορούμε να υποστηρίξουμε ότι οι περισσότερες από τις σκέψεις, προτάσεις και σχέδια που διατυπώθηκαν εκείνη την περίοδο άρχισαν να υλοποιούνται μεταπολεμικά. Ορισμένα σχέδια, ίσως πραγματοποιήθηκαν κατά τρόπο πολύ πιο ανεπτυγμένο από αυτόν που είχε υπολογιστεί αρχικώς χάρη και στην βελτίωση των γενικότερων συνθηκών και την τεχνολογική εξέλιξη. Από την άλλη οι γενικότερες πολιτικές και πνευματικές εξελίξεις, σε εθνικό επίπεδο, μετά και τον Εμφύλιο σίγουρα απείχαν πολύ από τον τρόπο σκέψης και τους ευρύτερους ορίζοντες της γενιάς του Μεσοπολέμου.

Η θεματική ταξινόμηση του λαογραφικού υλικού, όσον αφορά την συλλογή του κατά την επιτόπια έρευνα αλλά και την αποδελτίωση και αρχειοθέτησή του προχώρησε σημαντικά με την εκπόνηση των Ζητημάτων της Ελληνικής Λαογραφίας (ΖΕΛ) του Γ. Α. Μέγα που δημοσιεύθηκαν αρχικώς στην Επετηρίδα του

14. Ο διαπρεπής καθηγητής λαογραφίας, παραμυθολόγος, Walter Anderson προερχόταν από οικογένεια Γερμανών της Βαλτικής (γεννήθηκε στο Μίνσκ της Λευκορωσίας το 1885). Το 1939, όπως η πλειοψηφία των Γερμανών της Βαλτικής, μετόικησε από το Τάρτου Εσθονίας στην Γερμανία κατ' εφαρμογή απόφασης της τότε γερμανικής κυβέρνησης. Απεβίωσε το 1962 στο Κίελο όπου ήταν ομότιμος καθηγητής. Το 1957 αναγορεύτηκε επίτιμος εταίρος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας. Γεώργιος Χ. Κούζας, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία. Η ιστορική διαδρομή της (1908-2008)*, Αθήνα 2009, σ. 96.

15. Στίλπ. Π. Κυριακίδης, «Ανακοινώσεις και αγγέλματα (Ίδρυσις Λαογραφικού Αρχείου)», *Λαογραφία* ΙΑ' (1934-1937), σ. 678-679. Για το έργο του Oscar Loorits βλ. Ergo-Hart Västriik, "Archiving Tradition in a Changing Political Order: From Nationalism to Pan-Finno-Ugricism in the Estonian Folklore Archives" στο *Culture Archives and the State: Between Nationalism, Socialism, and the Global Market (Working Papers of the Center for Folklore Studies*, v. 1). The Center for Folklore Studies, The Ohio State University, 2007 [2010]. <http://hdl.handle.net/1811/46903> και του ιδίου "Oskar Loorits: Byzantine Cultural Relations and Practical Application of Folklore Archives" στο Kristin Kuutma, Tiit Jaago (eds), *Studies in Estonian Folkloristics and Ethnology: A Reader and Reflexive History*, Tartu University Press, Tartu 2005, σ. 203-215.

Λαογραφικού Αρχείου και κυκλοφορήθηκαν ως ανάτυπα¹⁶. Τα ΖΕΛ κάλυπταν τις θεματικές της λαογραφίας της εποχής που εκδόθηκαν εκτός από τον υλικό βίο για τον οποίο εκπονήθηκε ειδικό ερωτηματολόγιο από τον Στέφ. Δ. Ήμελλο και την Αικατ. Πολυμέρου-Καμηλάκη που κυκλοφορήθηκε το 1983¹⁷. Κατά τα χρόνια που ακολούθησαν την κυκλοφορία του ερωτηματολογίου του Μέγα συντάχθηκε και το συστηματικό και εύχρηστο ερωτηματολόγιο του Γ. Κ. Σπυριδάκη με τίτλο «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης»¹⁸ που δημοσιεύτηκε επίσης στην Επετηρίδα του ΛΑ και κυκλοφορήθηκε ευρέως σε ανάτυπο από τις αρχές της δεκαετίας του 1960.

Στις αρχές της δεκαετίας του 1950 υπηρετούν στο ΛΑ εννέα συντάκτες, στους οποίους συμπεριλαμβάνονται και δύο μουσικολόγοι (ο Σπυρίδων Σκιαδαρέσης από το 1950 και ο Σπυρίδων Περιστέρης από το 1951) οι οποίοι πραγματοποιούν συστηματικές ηχογραφήσεις ασμάτων σε όλη την χώρα, δηλ. η κατάσταση από την αυτή την άποψη είναι αρκετά βελτιωμένη σε σχέση με την προπολεμική περίοδο (βλ. αναλυτικότερα την μελέτη της Αικ. Καμηλάκη στον παρόντα τόμο σελ. 331-360)¹⁹. Δύο από τους συντάκτες έχουν ακολουθήσει διδακτορικές σπουδές στο πανεπιστήμιο της Σαρβόννης, ο Δημήτριος Λουκάτος,

46. Γ. Α. Μέγας, *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας* (Ανατύπωσης) [των τριών τευχών-ανατύπων από την Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου, 1939-1949], Ακαδημία Αθηνών, Αθήναι 1975. Κυκλοφορήθηκε σε ανεξάρτητη έκδοσή του το 1975 και σε ψηφιακή μορφή το 2008 στην δικτυακή πύλη του ΚΕΕΛ kentrolaografias.gr και σε άλλες ψηφιακές εφαρμογές.

17. Στέφ. Δ. Ήμελλος – Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1983. Βλ., Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Λαϊκός υλικός βίος και πολιτισμός. (Προβλήματα και απόψεις)», στο *Επιστημονικές Ανακοινώσεις (22-30 Νοεμβρίου 1979)*, Ακαδημία Αθηνών, Σύλλογος Επιστημονικού Προσωπικού, Αθήνα 1984, σ. 93-104.

18. Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης» *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, 13-14 (1960-1961), σ. 73-147.

19. Ο Γ. Α. Μέγας, αποτιμώντας το 1958 το έργο του Αρχείου κατά την περίοδο της διευθύνσεώς του (1936-1955) σημειώνει σχετικά: «1. Επετεύχθη δι' επιμόνων προσπαθειών αύξησις των οργανικών εν τω Αρχείω θέσεων, αι οποίαι από του 1933 είχαν περιορισθή εκ λόγων οικονομίας ή κακής εκτιμήσεως των πραγμάτων εις ένα διευθυντήν, ένα ταξινόμον και ένα γραφέα. Αλλά και αυτή η μόνη θέσις γραφέως επί εξαετίαν (1948-1954) παρέμεινε κενή. Και ειργάσθησαν μεν κατά καιρούς εν των Αρχείω λειτουργοί τινες της δημοσίας εκπαιδεύσεως, αποσπασθέντες εις αυτό, αλλά μόνον διά της μονιμοποιήσεως των ειδικευθέντων εις το λαογραφικόν έργον προσώπων το Λαογραφικόν Αρχείον απέκτησε την απαραίτητον εις προσωπικόν δύναμιν. Το υπηρετούν νυν εν αυτώ μόνιμον προσωπικόν είναι εννεαμελές». Γεώργιος Α. Μέγας, «Λαογραφικόν Αρχείον της Ακαδημίας Αθηνών. Περί του συντελεσθέντος εν τω Λαογραφικώ Αρχείω έργου κατά τα έτη 1936-1955 (Διεύθυνσις καθηγητού Γ. Α. Μέγα)», *Λαογραφία*, τόμ. ΙΖ' (1957-1958), σ. 648-658.

μελλοντικός καθηγητής του Πανεπιστημίου Ιωαννίνων (πρωτοπόρος των σπουδών τον τομέα της αστικής λαογραφίας που άσκησε μεγάλη επίδραση στους μεταγενέστερους ερευνητές²⁰ και γνωστός στην διεθνή επιστημονική κοινότητα κυρίως χάρη στις παροιμιολογικές του έρευνες και τα δημοσιεύματά του στο περιοδικό *Proverbium*²¹) και ο Δημήτριος Πετρόπουλος ειδικευμένος στην μελέτη των δημοτικών τραγουδιών, μελλοντικός καθηγητής στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης. Ειδικότερα όσον αφορά τις διεθνείς συνεργασίες αυτής της περιόδου στον τομέα των ηχογραφήσεων και της μελέτης των δημοτικών τραγουδιών σημειώνουμε τις παρουσίες του ελληνοαμερικανού καθηγητή James Notopoulos (1905-1967) και του επίσης ελληνοαμερικανού μουσικολόγου Σωτήρη Τσιάνη (Sam Tsianis). Ο Νοτόπουλος και ο Τσιάνης μελέτησαν στο Αρχείο και την Βιβλιοθήκη του ΛΑ/ΚΕΕΛ και κατέθεσαν υλικό που συνέλεξαν στην Μουσική Συλλογή του. Δημιούργησαν σχέσης ζωής και συνεργασίας με τους ερευνητές του Κέντρου. Είναι γνωστές οι δημοσιεύσεις μουσικών συλλογών του Τσιάνη από την Ακαδημία Αθηνών αποτέλεσμα αυτής της μακρόχρονης συνεργασίας. Οι περισσότερες επικοινωνίες, δεν γίνονται ευρύτερα γνωστές, όπως είναι φυσικό, αλλά αποτελούν μέρος της καθημερινότητάς μας στο Κέντρο Λαογραφίας. Αναφέρω το προσωπικό ενδιαφέρον του υιού του αειμνήστου Δημ. Νοτόπουλου, νομικού Philip Notopoulos που ως παιδί είχε συνοδέψει τον πατέρα του στις επιτόπιες έρευνές του στην Ελλάδα το 1952-1953, για τις συλλογές του πατέρα του που φυλάσσονται στην Μουσική Συλλογή του Κέντρου και στο πανεπιστήμιο του Harvard και τις εργασίες ψηφιοποίησής τους. Για τον λόγο αυτό επισκέφτηκε το Κέντρο Λαογραφίας το φθινόπωρο του 2017 και ενημερώθηκε για τις εργασίες του. Αρκετοί άλλοι ερευνητές όπως η Elen Frye από της ΗΠΑ ο Wolf Dietrich από την Γερμανία, ο Rudolf Brandl από την Αυστρία, ο Samuel Baud-Bovy από την Ελβετία (για να αναφέρω τους πιο γνωστούς), μελέτησαν στο Αρχείο και κατέθεσαν δείγματα των ηχογραφήσεών τους.

Αμέσως μετά το τέλος του Πολέμου σημειώνεται η προσπάθεια των κυριότερων προσωπικοτήτων των λαογραφικών και εθνολογικών σπουδών διεθνώς

20. Δημήτριος Λουκάτος, *Σύγχρονα λαογραφικά (Folklorica Contemporanea)*, Αθήνα 1963 (2η έκδ. 2003).

21. Ο Δημ. Λουκάτος πραγματοποίησε μεταπτυχιακές σπουδές ως υπότροφος του γαλλικού κράτους κατά τα έτη 1948-1950 και υποστήριξε την διδακτορική του διατριβή στην Σορβόνη με ελληνικό παροιμιολογικό περιεχόμενο και θέμα *La Bible dans le parler proverbial du peuple grec*. Βλ. *Ο Δημήτριος Σ. Λουκάτος και η Ελληνική Λαογραφία. Πρακτικά Επιστημονικής Ημερίδας (Φιλοσοφική Σχολή Πανεπιστημίου Ιωαννίνων 23 Απριλίου 2004)*, Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη (υπευθ. έκδοσης), Παρασκευάς Ποτηρόπουλος (επιμ. έκδοσης-κειμένων), Παναγιώτης Καμηλάκης (επιμ. κειμένων), Αθήνα 2008.

να αποκαταστήσουν τις προπολεμικές σχέσεις και συνεργασίες. Την πρωτοβουλία για διεθνή συντονισμό ανέλαβε η παλαιά CIAP, στο πλαίσιο της UNESCO αυτή τη φορά, διότι ήταν η μόνη προπολεμική διεθνής επιστημονική εταιρεία που είχε επιβιώσει και είχε την δυνατότητα να οργανώσει διεθνείς συναντήσεις. Ίσως είναι περιττό να υπενθυμίσω ότι στη Γερμανία ειδικότερα, λόγω της οικειοποίησης βασικών όρων του επιστημονικού πεδίου της *volkskunde* όπως «λαός», «λαϊκή κουλτούρα» κ.ά. από τους ναζί και της πολιτικής κυριαρχίας των εθνικοσοσιαλιστών σε επιστημονικές εταιρείες του, ολόκληρο το εν λόγω πεδίο σπουδών αναδιαμορφώθηκε ριζικά μετά τον πόλεμο. Στην Δυτική Γερμανία χωρίστηκε σε δύο κατευθύνσεις, μία φιλολογική που διέκοψε τους δεσμούς με τις ιδεολογίες του παρελθόντος, ενώ μια δεύτερη συγκροτήθηκε ως κοινωνική επιστήμη, ως πολιτισμική ανθρωπολογία. Στη Γαλλία ο όρος *folklore* που χρησιμοποιούσε ο Georges Henri Rivière και άλλοι σοφοί πρακτικά «μπήκε στα αζήτητα» λόγω της ταύτισής του με το καθεστώς του Βισύ (Καραμανές 2019).

Στην Ελλάδα, το 1957, ο Walter Anderson αναγορεύτηκε επίτιμος εταίρος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας κατόπιν σχετικής πρωτοβουλίας του προέδρου της Γεωργίου Μέγα. Η συλλογή δημοτικών ακριτικών τραγουδιών Εντβίγγς Λύντεκε δημοσιεύεται στην ελληνική και γερμανική γλώσσα από την Ακαδημία Αθηνών το 1964 όπως είδαμε παραπάνω.

Μεταπολεμικά ο Γ. Α. Μέγας συμμετείχε σε διεθνή Συνέδρια στα οποία συζητούνταν οι κατευθύνσεις της έρευνας σε ευρωπαϊκό επίπεδο (όπως, για παράδειγμα, το Διεθνές Συνέδριο για την έρευνα των λαϊκών αφηγήσεων που πραγματοποιήθηκε στο Κίελο της Γερμανίας το 1959), ως μέλος της CIAP (από το 1957 και της SIEF στην συνέχεια²²), αλλά και της International Society for Folk Narrative Research (ISFNR) της οποίας οργάνωσε το 4^ο Διεθνές Συνέδριο Αφηγηματολογικής Έρευνας στην Αθήνα το 1964, ως πρόεδρος της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας. Με την ευκαιρία του Συνεδρίου η δημιουργία της ISFNR που είχε πραγματοποιηθεί το 1959 επικυρώθηκε και τυπικά και το καταστατικό της εγκρίθηκε από τα μέλη του Συνεδρίου. Από ελληνικής πλευράς συμμετείχαν όλα τα μέλη του επιστημονικού προσωπικού του ΛΑ που είχαν υπηρετήσει επί διευθύνσεως Γ. Μέγα συμπεριλαμβανομένου του τότε διευθυντού Γ. Σπυριδάκη. Τα Πρακτικά του Συνεδρίου αποτελούν μία πηγή πληροφόρησης για την κατάσταση των λαογραφικών σπουδών κατά την συγκεκριμένη συγκυρία, ιδιαιτέρως στις χώρες της Κεντρικής και Νοτιοανατολικής Ευρώπης, στο βεβαρυμένο πο-

22. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Ο Γεώργιος Α. Μέγας (1893-1976) και η επιστημονική οργάνωση των ελληνικών λαογραφικών σπουδών*, Θεσσαλονίκη 1916, σ. 36-38.

λιτικό περιβάλλον του Ψυχρού Πολέμου²³. Στο 5ο Συνέδριο της ISFNR που οργανώθηκε στο Βουκουρέστι από τον Mihai Pop και του οποίου δεν εκδόθηκαν πρακτικά, συμμετείχαν με ανακοινώσεις ο Στέφ. Ήμελλος (ο οποίος ταξίδεψε από την Γερμανία όπου πραγματοποιούσε σπουδές κατά τα έτη 1968-1970) και ο διευθυντής Γ. Σπυριδάκης. Πολλά από τα θέματα εκείνης της περιόδου γίνονται αντιληπτά διαβάζοντας «ανάμεσα στις γραμμές» δεδομένου ότι οι Έλληνες είχαν να διαχειριστούν την χαίνουσα πληγή της κληρονομιάς του Εμφυλίου πολέμου, τον διαχωρισμό των πολιτών σε νικητές και νικημένους και τα πλείστα επιμέρους προβλήματα που δημιουργούσε αυτή η κατάσταση στο πλαίσιο του εύθραυστου ημι-κοινοβουλευτικού πολιτικού συστήματος και του γενικευμένου πολιτικού αυταρχισμού. Όπως προκύπτει από τις μακρές συζητήσεις μου με τα παλαιότερα μέλη του προσωπικού του ΛΑ/ΚΕΕΛ που γνώρισα μετά την εκλογή μου ως ερευνητή το 2002, οι πολιτικές τους πεποιθήσεις ήταν δημοκρατικές²⁴. Οι περισσότεροι κινούνταν, εξ όσων μπορώ να αντιληφθώ, στους πολιτικούς χώρους της κεντροδεξιάς και της κεντροαριστεράς και αποδοκίμαζαν πλήρως τον πολιτικό αυταρχισμό απ' όπου κι αν προερχόταν. Τα επιμέρους περιστατικά που αφηγούνται είναι πολλά. Είναι γνωστή η επίμονη προσπάθεια του Γ. Μέγα να επαναφέρει την Μαρία Λιουδάκη στο ΛΑ όταν η απόσπασή της από την Εκπαίδευση διακόπηκε τον Μάρτιο του 1940 από το τότε καθεστώς λόγω των πολιτικών της φρονημάτων. Τα διαβήματα του Μέγα προς το Υπουργείο με σκοπό να απομακρυνθεί από την Κρήτη η Λιουδάκη αγνοήθηκαν και, όπως είναι γνωστό, εκτελέστηκε από παρακρατικούς στις αρχές Δεκεμβρίου 1947²⁵.

23. Πρακτικά του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Αφηγηματολογικής Έρευνας που πραγματοποιήθηκε στην Αθήνα το 1964. *IV International Congress for Folk Narrative Research in Athens (1.9 – 6.9 1964). Lectures and Reports*, Athens, *Λαογραφία* KB' (XXII) 1965. Ειδικότερα τα άρθρα των Corneliu Barbulescu, «Aspects actuels des recherches sur les narrations populaires en Roumanie» σ. 1-10, K. C. Peeters, «Impressions Roumaines», σ. 11-13 και Mihai Pop, «Caractères nationaux et historiques dans le style des contes populaires», σ. 381-390.

24. Η άποψη αυτή για τα πολιτικά χαρακτηριστικά των λαογραφικών σπουδών έχει υποστηριχθεί τεκμηριωμένα από μελετητές: Ελευθ. Αλεξάκης, «Εισαγωγή» στο *Λαογραφία ή Ανθρωπολογία οίκοι; Ζητήματα μεθόδου και θεωρίας*, Αθήνα 2015, σ. 15 και V. Nitsiakos, "Folklore in Greece (1945-1991): The Political Dimension of its Orientation and Institutionalisation" στο A. Bošković and Ch. Hann, *The Anthropological Field on the Margins of Europe 1945-1991*, Zürich - Berlin 2013, σ. 92-93. Έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς και αντίθετες απόψεις, καταφανώς λανθασμένες, που προσκρούουν στην πραγματικότητα.

25. Μαν. Μ. Παπαδάκης, *Μαρία Λιουδάκη: η ιέρεια της παιδείας*, Μορφωτική Στέγη Ιεράπετρας, Αθήνα 2004 (2η έκδ.). Επίσης βλ. την μελέτη της Αικατ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Η λαογραφική αποστολή της Μαρίας Λιουδάκη στα Εννιά Χωριά Κισάμου (1938)» στον παρόντα τόμο σελ. 671-700.

Από την δεκαετία του 1990 άρχισα να συμμετέχω σε διεθνή συνέδρια λαογραφίας και ευρωπαϊκής εθνολογίας κυρίως στο πλαίσιο της SIEF. Συζητώντας με παλαιούς ξένους συναδέλφους, κυρίως προερχόμενους από τις λεγόμενες ανατολικές χώρες, μου επιβεβαίωσαν ότι οι Έλληνες συνάδελφοι τους ήταν πολύ διακριτικοί απέναντί τους και είχαν μεγάλη κατανόηση στις δυσκολίες που αντιμετώπιζαν ζώντας και εργαζόμενοι στο πλαίσιο αυταρχικών καθεστώτων. Το απέδιδαν κυρίως στις εμπειρίες και τα πάθη των Ελλήνων κατά τον Εμφύλιο και τα χρόνια που ακολούθησαν καθώς εργάζονταν και εκείνοι μέσα σε ένα καθεστώς φόβου που απαιτούσε πολύ προσεκτικές κινήσεις και διακριτικότητα κατά τις επιτόπιες έρευνες και όχι μόνο. Δεν κρίνω σκόπιμο να αναφερθώ εδώ σε συγκεκριμένες σχετικές μαρτυρίες που έχω καταγράψει.

Στο περιθώριο των εργασιών του προαναφερθέντος Συνεδρίου της International Society for Folk Narrative Research (ISFNR) (Διεθνούς Εταιρείας για την Έρευνα των Λαϊκών Αφηγήσεων) ιδρύθηκε η Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (SIEF) (Διεθνής Εταιρεία Εθνολογίας και Λαογραφίας) ως διάδοχος της Commission Internationale des Arts Populaires (CIAP) που αντιμετώπισε μακρόχρονη θεσμική κρίση. Πρόκειται για ένα σημαντικό όσο και αμφιλεγόμενο γεγονός. Με την ίδρυση της SIEF παγιώθηκε, σχεδόν για μια εικοσαετία, μία συγκεκριμένη κατεύθυνση στην φυσιογνωμία της σύμφωνα με τις απόψεις εκείνων, οι οποίοι επικράτησαν στο Συνέδριο της Αθήνας, δηλ. των λεγομένων «folklorists» του κύκλου του Kurt Ranke²⁶. Η πλευρά που

26. Την προεδρία ανέλαβε για τα επόμενα έτη (1964-1971) ο Βέλγος Karel C. Peeters, στενός συνεργάτης του K. Ranke. Η κατεύθυνση της νέας Εταιρείας αποτυπώθηκε και στον τίτλο της όπου γίνεται διάκριση μεταξύ folklore (όρος που αναφερόταν κυρίως στην μελέτη της προφορικότητας, των αφηγήσεων κ.λπ.) και ethnology (η οποία γινόταν αντιληπτή ως μελέτη του υλικού πολιτισμού και της κοινωνικής ζωής). Τα προβλήματα που είχαν τεθεί κατά τα προηγούμενα έτη ήταν ποικίλα και αφορούσαν εκτός από τα αντικείμενα μελέτης και την σχέση μεταξύ ethnology και folklore, τη σχέση τους με την ανθρωπολογία, την έκταση του ερευνητικού πεδίου (ευρωπαϊκός χώρος ή ολόκληρος ο κόσμος) κ.ά. Παραλλήλως συνεχίστηκε η σύνδεση της SIEF με την UNESCO (ομοίως με την παλαιά CIAP). Σε κάθε περίπτωση, αρκετά γρήγορα η Εταιρεία περιόρισε την δραστηριότητά της στην διεξαγωγή συνεδρίων πράγμα που διήρκεσε αρκετές δεκαετίες, έως τις αρχές του 2000. Βλ. Bjarne Rogan, «From CIAP to SIEF: Visions for a Discipline or Power Struggle» στο Máiréad Nic Craith, Ullrich Kockel, Reinhard Johler (eds), *Everyday Culture in Europe. Approaches and Methodologies*, Ashgate e-book, 2008, ο ίδιος, «The Troubled Past of European Ethnology. SIEF and International Cooperation from Prague to Derry», *Ethnologia Europaea*, vol. 38:1 (2008), σ. 66-78, ο ίδιος, «A Remarkable Congress and a Beloved General Secretary CIAP & SIEF, Arnhem 1955 and Jorge Dias. Inaugural keynote address at SIEF's 10th Congress, Lisbon, April 17th 2011», [http://www.nomadit.co.uk/sief/sief2011/downloads/inaugural_

«ηττήθηκε» στο Συνέδριο της Αθήνας ήταν εκείνη του S. Erixon και των συνεργατών του J. Dias, B. Bratanič (Ζάγκρεμπ), P. J. Meertens (Άμστερνταμ), W. Steinitz (Ανατολικό Βερολίνο) και G. de Rohan-Csermak (Παρίσι). Το γεγονός αυτό είχε αρνητικότερες συνέπειες στην λειτουργία της SIEF για δεκαετίες. Δεν θα αναφερθούμε περισσότερο στα θέματα της ίδρυσης της SIEF, που έχουν μελετηθεί διεξοδικά από τον «ιστοριογράφο» της Εταιρείας, νορβηγό καθηγητή Bjarne Rogan και δεν σχετίζονται με το θέμα του παρόντος κειμένου.

Στο συγκεκριμένο πλαίσιο σημειώθηκε η «αυτονόμηση» της Επιτροπής του Εθνολογικού Άτλαντα (die Ständige Internationale Atlaskommission), η οποία ήταν η πιο σημαντική ομάδα εργασίας της Εταιρείας, την εξέλιξη της οποίας και την συμμετοχή της Ελλάδας, συγκεκριμένα του ΛΑ/ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών, αναλύσαμε σε πρόσφατη ειδική εργασία μας (Καραμανές, 2019). Εδώ, θα περιοριστώ να αναφέρω ότι η συμμετοχή του ΛΑ, με πρωτοβουλία αρχικώς του Γ. Μέγα και στην συνέχεια χάρη στην επιμονή των διευθυντών Γ. Σπυριδάκη και Στεφ. Ημέλλου καταγράφηκε ως ιδιαίτερος ενεργή από τους διεθνείς εταίρους. Οδήγησε στην δημοσίευση του Άτλαντος της Ελληνικής Λαογραφίας το 1975²⁷ από τον Στέφανο Ημέλλο.

Όσον αφορά ειδικότερα τις συστηματικές κινηματογραφικές καταγραφές, αυτές ξεκινούν το 1962, όταν ο τότε διευθυντής Γ. Κ. Σπυριδάκης εξασφάλισε την προμήθεια κινηματογραφικών μηχανημάτων λήψεως και προβολής των 16 χιλ., τα οποία αξιοποίησε από το επόμενο έτος ο Γεώργιος Ν. Αικατερινίδης, στο πλαίσιο επιτόπιων ερευνών για την συλλογή πρωτογενούς λαογραφικού υλικού. Ο Σπυριδάκης ως διευθυντής του Λαογραφικού Αρχείου και αργότερα καθηγητής του Πανεπιστημίου Αθηνών έδωσε βάρος στην αρχειακή οργάνωση των λαογραφικών συλλογών και στην συστηματοποίηση της βιβλιοθήκης.

add_sief2011.pdf] και ο ίδιος, «History of SIEF», [<https://www.siefhome.org/publications/history.shtml>]. Επίσης Stith Thompson, *A Folklorist's Progress. Reflections of a Scholar's Life*, Folklore Institute, Indiana University Press, 1996, σ. 274-353.

27. Στέφ. Δ. Ημέλλος, Γ. Κ. Δημητρόπουλος, *Άτλας της Ελληνικής Λαογραφίας – Λεύκωμα Ι: Ξύλινοι άροτρον, ζυγός, σιδηρούς άροτρον, αροτριάσεις*, Αθήναι 1975, σ. 2 + 4 χάρτες + πίν.

14. Στέφ. Δ. Ημέλλος, «Ο Άτλας της Ελληνικής Λαογραφίας και οι χειμερινές περιοδικές πυρές στο βορειοελλαδικό χώρο», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, ΚΕ' (1977-1980), σ. 3-12. Για μια σύντομη αναδρομή στις εργασίες του Λαογραφικού Άτλαντα αλλά και στις εργασίες ψηφιοποίησής του βλ. Ευάγγελος Καραμανές «Ο "Άτλας της Ελληνικής Λαογραφίας" του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας», εισαγωγικό κείμενο στην Ψηφιακή εφαρμογή «Άτλας της Ελληνικής Λαογραφίας», έκδ. του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών στο πλαίσιο του Ε. Π. «Κοινωνία της Πληροφορίας», Επιστημ. υπεύθυνη Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμ. Ευάγγ. Καραμανές, Αθήνα 2008.

Ενθάρρυνε την συστηματική πραγματοποίηση λαογραφικών αποστολών (με κινηματογραφήσεις και ηχογραφήσεις) και την τακτική έκδοση της Επετηρίδας. Κατέβαλε προσπάθεια να συνδέσει την ανάπτυξη του Κινηματογραφικού Τμήματος με την Comité du Film Ethnologique des Pays Balkaniques, που είχε ιδρυθεί στη Σόφια της Βουλγαρίας (χώρας με μεγάλη επιρροή στα όργανα της UNESCO λόγω της συστηματικής και μακροχρόνιας εργασίας των γειτόνων μας) τον Αύγουστο του 1966 και είχε ως κύριους στόχους την δημιουργία εθνικών αρχείων εθνογραφικών ταινιών, την κινηματογραφική καταγραφή των λαογραφικών εκδηλώσεων καθώς και την εκλαΐκευση, μέσω του κινηματογράφου, των πορισμάτων των επιστημονικών εθνογραφικών και λαογραφικών ερευνών. Η Επιτροπή είχε σχεδιαστεί να λειτουργεί υπό την αιγίδα της UNESCO και των Εθνικών Επιτροπών κατά χώρα, ενώ αρμόδια για την υλοποίηση του σχεδίου ήταν ομόλογα ερευνητικά κέντρα και αρχεία (από ελληνικής πλευράς το ΛΑ/ΚΕΕΛ της Ακαδημίας Αθηνών)²⁸.

Αναφερθήκαμε ήδη πιο πάνω στην σύνταξη του εύχρηστου ερωτηματολογίου του Γ. Κ. Σπυριδάκη με τίτλο «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης»²⁹ στις αρχές της δεκαετίας του 1960. Μετά την επικράτηση της ομαλότητας, το 1950, παρά τις δύσκολες πολιτικές συνθήκες που κάθε άλλο παρά ενθάρρυναν τις επιτόπιες έρευνες, οι λαογραφικές αποστολές του προσωπικού του ΛΑ/ΚΕΕΛ αποκτούν τακτικό χαρακτήρα και γίνονται με συστηματικό τρόπο. Τα ερωτηματολόγια που απευθύνονταν κυρίως στους ερασιτέχνες λαογράφους, οι οποίοι ήταν κατά κύριο λόγο εκπαιδευτικοί, έπαιζαν πολύ σημαντικό ρόλο στην ενίσχυση της τάσης για την συλλογή και διάσωση του λαογραφικού υλικού. Οι δημόσιες παρεμβάσεις των ακαδημαϊκών λαογράφων με ομιλίες ή μέσω της αρθρογραφίας στον τύπο αλλά και τα μαθήματά τους στις πανεπιστημιακές

28. Statut du Comité du Film Ethnologique des Pays Balkaniques. Projet (Sofia, le 31 Août 1966), Procès-verbal (Sofia, le 31 Août 1966) και Comité Balkanique des Films Ethnographiques, Information sur la deuxième Revue des Films Ethnographiques et Folkloriques des Pays Balkaniques et sur la Formation d'un Comité Balkanique de Films Ethnologiques à Sofia (Sofia, le 18 Septembre 1966). Οι επιστημολογικές και άλλες παράμετροι της διαβαλκανικής επικοινωνίας καταγράφονται σε ορισμένα κείμενα καθώς και στις δημοσιευμένες συζητήσεις των πρακτικών του πρώτου συνεδρίου Βαλκανικών Σπουδών, στο οποίο συμμετέσχαν διακεκριμένοι Έλληνες λαογράφοι, ο Δημ. Λουκάτος, ο Δημ. Οικονομίδης (και οι δύο με μακρόχρονη θητεία στο Λαογραφικό Αρχείο), και η Άλκη Κυριακίδου. Ενδεικτικά αναφέρω Hristo Vakarleski, «Problèmes ethnographiques communs dans les Balkans», *Actes du Premier Congrès International des Etudes Balkaniques et Sud-Est Européennes*, VI, Sofia 1971, σ. 413-416.

29. Γ. Κ. Σπυριδάκης, «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης» *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, τόμ. 13 και 14 (1960-1961), σ. 73-147.

σχολές ή κατά την μετεκπαίδευση εκπαιδευτικών (Μαράσλειο Διδασκαλείο Δημοτικής Εκπαίδευσης) απέδωσαν καρπούς και εμπλούτισαν το Αρχείο του Κέντρου αλλά και εκείνα των πανεπιστημιακών Σχολών. Η αφοσίωση των λαογράφων στην αποστολή τους δεν θα ήταν αρκετή για να επιτελεστεί το έργο που τελικώς πραγματοποιήθηκε αν δεν υπήρχε μια ειλικρινής συνειδητοποίηση της χρησιμότητάς του σε ένα ευρύτερο κύκλο ανθρώπων στο πλαίσιο της ελληνικής κοινωνίας. Δυστυχώς η Πολιτεία δεν αντιλήφθηκε ούτε θέλησε να επωφεληθεί από αυτό το κοινωνικό ρεύμα, που διέτρεχε τις δράσεις τοπικών και υπερτοπικών πολιτιστικών συλλόγων, και μεμονωμένων ατόμων διαφορετικών και συχνά αντίθετων πολιτικών ιδεολογιών και είχε ως στόχο, σε μια εποχή απαξίωσης των στοιχείων του λαϊκού πολιτισμού (κυρίως κατά την δεκαετία του 1960), την προβολή και αξιοποίησή τους στο σύγχρονο πλαίσιο. Προσηλωμένη στην προβολή της Αρχαιότητας, κυρίως της κλασικής, άφησε στην τύχη του τον λαϊκό πολιτισμό, επιχειρώντας, σε τελική ανάλυση, παρεμβάσεις που ήταν αποσπασματικές και ευκαιριακές ακόμα και όταν ήταν πολύ αξιόλογες. Σε τελική ανάλυση φαίνεται πως ήταν πιο ισχυρή και παραγωγική διαχρονικά η διατήρηση δικτύων επικοινωνίας μεταξύ των φίλων της Λαογραφίας όπως εκείνο που δημιούργησε ο Πολίτης και συνέχισαν οι μαθητές του. Χάρη στην υποστήριξη των ερασιτεχνών λαογράφων διευκολύνθηκαν και οι επιτοπικές έρευνες του Κέντρου Λαογραφίας και καταξιώθηκε, στον βαθμό που αυτό έγινε δυνατό, ο λαϊκός πολιτισμός στις τοπικές κοινωνίες και σε εθνικό επίπεδο.

Αναφερθήκαμε ήδη παραπάνω στο πρόγραμμα του Ευρωπαϊκού Εθνολογικού Άτλαντα και την συμμετοχή του ΛΑ/ΚΕΕΛ επί διευθύνσεως Γ. Σπυριδάκη. Υπενθυμίζω ότι ο Γ. Α. Μέγας είχε παρακολουθήσει τις εξελίξεις στην χαρτογράφηση των λαογραφικών φαινομένων, που συνοπτικά περιγράφουμε στο παρόν κείμενο, ήδη από την περίοδο των σπουδών του στην Γερμανία (1927-1930)³⁰. Έτσι στο 3ο Διεθνές συνέδριο για την έκδοση Λαογραφικού Άτλαντα της Ευρώπης στο Ελσίνκι της Φιλανδίας (11-14 Μαΐου 1970) η Ακαδημία Αθηνών εκπροσωπήθηκε από τον νεοεκλεγέντα τότε (6 Φεβρουαρίου 1970) ως τακτικό μέλος της Γ. Μέγα. Ο Μέγας σε δημοσίευσμά του σχετικά με τις εργα-

30. W. Puchner, «G. A. Megas», *Österreichische Zeitschrift für Volkskunde*, 31/80 (1977), σ. 155-163. Ευάγγ. Καραμανές, «Προσεγγίσεις του υλικού βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: το Λαογραφικό Αρχείο», *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνεδρίου (4-7 Δεκεμβρίου 2003)* (γεν. επιμ. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμ. Παν. Ι. Καμηλάκης, Παρ. Ποτηρόπουλος), Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύννης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών αρ. 23, Αθήνα 2012, σ. 428-432. Μ. Γ. Βαρβούνης, *Ο Γεώργιος Α. Μέγας (1893-1976)...*, ό.π., σ. 32-33.

σίες του Συνεδρίου στο περιοδικό «Λαογραφία», προβαίνει σε έναν ουσιαστικό απολογισμό των εργασιών του Κέντρου και εκθέτει τις εργασίες που έχουν προγραμματιστεί στο πλαίσιο της Διεθνούς Επιτροπής σε ευρωπαϊκό επίπεδο. Αναφέρεται στην ανάθεση της διεύθυνσης του εγχειρήματος στον, συντάκτη τότε, Στέφανο Ήμελλο, ο οποίος κατά την διάρκεια της μετεκπαίδευσής του στην Γερμανία είχε παρακολουθήσει στη Βόννη τις σχετικές εργασίες του γερμανικού Λαογραφικού Άτλαντα. Στο πανεπιστήμιο της Βόννης δίδασκε ο καθηγ. Mathias Zender, ο οποίος είχε την επιστημονική διεύθυνση του Άτλαντα της Γερμανικής Λαογραφίας. Ο Γ. Α. Μέγας δεν παραλείπει να επισημάνει το γεγονός ότι μέσω του εν λόγω προγράμματος κατέστη δυνατόν να συνδεθεί η ελληνική λαογραφία από ερευνητική άποψη με ένα πανευρωπαϊκό ερευνητικό σχέδιο³¹. Την πορεία των εργασιών του Άτλαντα και τα αποτελέσματά της μπορούμε να παρακολουθήσουμε από τα σχετικά δημοσιεύματα του Στεφάνου Ημέλλου, ο οποίος συμμετείχε στα συνέδρια του διεθνούς Άτλαντα κατά την δεκαετία του 1970 (Καραμανές, 2019).

Μετά την πτώση της δικτατορίας το 1974 και την επαναφορά της κοινοβουλευτικής δημοκρατίας και ιδιαιτέρως μετά την είσοδο της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα η χώρα γνωρίζει, όπως είναι γνωστό, σημαντικούς μετασχηματισμούς που έγιναν δυνατοί χάρη στην μακράς διάρκειας πολιτική σταθερότητα (κατάσταση πρωτοφανής στην ιστορία της), την επέκταση της συνεργασίας σε όλους τους τομείς με τις Ευρωπαϊκές χώρες και την εισροή οικονομικών πόρων από τα κοινοτικά ταμεία που επηρέασαν καθοριστικά την ελληνική κοινωνία και οικονομία. Όπως είναι επίσης γνωστό, από τα μέσα της δεκαετίας του 1980, Έλληνες ανθρωπολόγοι που αποφοιτούν από πανεπιστήμια της Γαλλίας, της Αγγλίας και των ΗΠΑ στελεχώνουν τα Τμήματα Ανθρωπολογίας που ιδρύονται σε ελληνικά πανεπιστήμια (Πάντειο στην Αθήνα, Πανεπιστήμιο Αιγαίου στη Μυτιλήνη) στα οποία αρχίζουν να εκπονούνται διδακτορικές διατριβές από την δεκαετία του 1990.

Ήδη από την δεκαετία του 1950 Βρετανοί και Αμερικάνοι ανθρωπολόγοι πραγματοποιούν επιτόπιες έρευνες στον ελληνικό χώρο. Επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στην μελέτη των αξιών των αγροτικών κοινοτήτων και ιδιαιτέρως της τιμής και της ντροπής όπως αναλύθηκαν από τον John Peristiany (1911-1987), ιδρυτή του Εθνικού Κέντρου Κοινωνικών Ερευνών) και τον Julian Pitt-Rivers ως ένα χαρακτηριστικό των μεσογειακών κοινωνιών. Άλλη μια σει-

31. Γ. Α. Μέγας, «Ανακοίνωσις, 3ον Διεθνές συνέδριον προς έκδοσιν Εθνολογικού Άτλαντος της Ευρώπης εις Helsinki της Φιλανδίας (11-14 Μαΐου 1970)», *Λαογραφία*, 27 (1971), σ. 339-341.

ρά ερευνών εντάσσονται στην τάση των case studies του R. Redfield και στο πλαίσιο της εκπονήθηκαν μονογραφίες αναφοράς από τον J. Campbell (για τους Σαρακατσάνους), την E. Friedl και την J. Du Boulay. Από την δεκαετία του 1970 και άλλοι δυτικοί ανθρωπολόγοι μελετούν τις σχέσεις των δύο φύλων (η Γαλλίδα M.-E. Handman), τους μικρασιάτες πρόσφυγες και την συλλογική μνήμη τους (R. Hirschon) ενώ ο M. Herzfeld αναπτύσσει μια κριτική ανθρωπολογία μελετώντας την ποιητική του ανδρισμού στην ορεινή Κρήτη και την οργάνωση του εθνικού φαντασιακού στην Ελλάδα³².

Στο πλαίσιο του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών συναντώνται επιστήμονες διαφορετικών τάσεων και σχολών πράγμα που συνέβαινε και παλαιότερα. Εθνολόγοι και λαογράφοι εγκρατείς των ανθρωπολογικών θεωριών και μεθόδων υπηρετούν ήδη από την δεκαετία του 1970 κομίζοντας νεότερες θεωρητικές προσεγγίσεις όσον αφορά την έρευνα πεδίου (συμμετοχική παρατήρηση κ.λπ.), την ανάλυση του εθνογραφικού υλικού αλλά και τις ερευνητικές θεματικές. Αντιμετωπίζοντας τα πράγματα από την απόσταση που μας προσφέρουν οι δεκαετίες που έχουν παρέλθει διαπιστώνουμε ότι οι συνάδελφοι αυτής της γενιάς έχουν παραγάγει στο πλαίσιο του ΚΕΕΛ από κοινού ή και εκ παραλλήλου αξιόλογο ερευνητικό έργο αποδεικνύοντας, εν τοις πράγμασι, ότι η ώσμωση και η συνεργασία μεταξύ διαφορετικών θεωρητικών προσεγγίσεων είναι εφικτή. Κατά τις δεκαετίες του 1970 και 1980 με την εκπόνηση του ερωτηματολογίου για τον υλικό βίο και την οργάνωση και ταξινόμηση ικανής ποσότητας του σχετικού από θεματικής απόψεως υλικού από την ανεξάντλητη πηγή του Αρχείου Χειρογράφων ωρίμασε κατά τρόπο εξαιρετικά ικανοποιητικό το σχήμα της ταξινομικής εργασίας του ΚΕΕΛ. Τα επιμέρους αρχεία, τραγουδιών, παραμυθιών, παροιμιών και λοιπής γλωσσικής ύλης, και τα αρχεία αποδελτιωμένου υλικού κατά τα ΖΕΛ του Γ. Α. Μέγα και του ερωτηματολογίου για τον υλικό βίο σχημάτισαν μεγάλα και εξαιρετικά χρήσιμα σώματα υλικού. Ο εμπλουτισμός τους, μέσα από μια διαδικασία αποδελτίωσης, αντιγραφής και ταξινόμησης η οποία ήταν εξαιρετικά επίπονη, μονότονη και όχι πάντα ευχάριστη για τους συντάκτες, εκτός από το αποτέλεσμα καθαυτό (από το οποίο επωφελούνται οι μεταγενέστεροι μελετητές), εκτιμώ ότι έδωσε στο επιστημονικό προσωπικό μεγάλη αυτοπεποίθηση και κατά το δυνατόν σφαιρική γνώση των επιμέρους λαογραφικών φαινομένων. Συνέβαλε σε μεγάλο

32. Βλ. Ελευθ. Αλεξάκης, κ.ά. (επιμ.), *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Αθήνα 2004. Ελευθ. Αλεξάκης, *Λαογραφία ή Ανθρωπολογία οίκοι; Ζητήματα μεθόδου και θεωρίας*, Αθήνα 2015. Βασ. Νιτσιάκος, Παρ. Ποτηρόπουλος (επιμ.), *Λαογραφία και Ανθρωπολογία. Μια συμβολή στον διάλογο*, Αθήνα 2018.

βαθμό και στην ανάπτυξη της επιτόπιας καταγραφής και συλλογής λαογραφικού υλικού καθώς η ευρεία γνώση των ερευνητών όσον αφορά τα φαινόμενα και τις κατά τόπο εκδηλώσεις τους, επέτρεπε να προχωρούν σε διεισδυτικές και στοχευμένες έρευνες κατά τη διάρκεια των αποστολών. Τα χειρόγραφα, οι ηχογραφήσεις και το λοιπό υλικό που συγκέντρωσαν οι ερευνητές αυτής της γενεάς όχι μόνο στέκονται επάξια απέναντι σε εκείνα των παλαιότερων αλλά είναι πολύ πιο πλούσια ως εθνογραφικές καταγραφές. Την περίοδο αυτή τέθηκε με έντονο τρόπο και το πρόβλημα του περιορισμού, για λόγους κυρίως γραφειοκρατικών, των εικοσαήμερων συνήθως λαογραφικών αποστολών στους θερινούς μήνες που υποχρέωνε τους ερευνητές σε καταγραφές εκτός χρονικού πλαισίου και αναιρούσε την δυνατότητα συμμετοχικής παρατήρησης. Αν και το πρόβλημα ως προς τις εντεταλμένες αποστολές παραμένει έως και σήμερα, από διοικητικής άποψης, αντιμετωπίστηκε αρκετά ικανοποιητικά με την καθιέρωση «επ' ευκαιρία» αποστολών, που δίνουν την απαραίτητη ευελιξία στην κινητικότητα των ερευνητών, από την δεκαετία του 1990.

Τα όρια μεταξύ της θεωρίας της λαογραφίας και της ανθρωπολογίας (και κυρίως όσον αφορά τις πρακτικές τους) έχουν αποτελέσει αντικείμενο συζήτησης σε πολλές επιστημονικές συναντήσεις και έχει χυθεί πολύ μελάνι στην πραγμάτευση τους³³. Γεγονός είναι ότι πολύ συχνά σε κείμενα Ελλήνων ανθρωπολόγων υπάρχει μία διάθεση μείωσης της σημασίας της λαογραφικής παραγωγής την οποία είτε αγνοούν πλήρως είτε επιλέγουν να εστιάσουν σε κάποιες πτυχές της λαογραφίας του Πολίτη ασκώντας σκληρή κριτική στην λαογραφία του 19ου αι., τον εθνοκεντρισμό της, την εργαλειοποίησή της από την κυρίαρχη κρατική ιδεολογία κ.λπ. Κατά την γνώμη μου κύριος στόχος της, κατ' αρχήν, χρήσιμης αυτής κριτικής (επαναλαμβανόμενης όμως, ελάχιστα πρωτότυπης και μάλλον αντιπαραγωγικής από ένα σημείο και μετά) είναι να τονιστεί η σημασία της ύπαρξης και ανάπτυξης ανθρωπολογικών σπουδών στην Ελλάδα οι οποίες καλύπτουν και θεματικές που δεν είχε καλύψει η υπάρχουσα λαογραφία όπως οι σπουδές των φύλων, των εθνοτικών ομάδων, των μειονοτήτων, των μεταναστών. Έχω διαπιστώσει ότι για κάποιον που δραστηριοποιείται εκτός Ελλάδος είναι μάλλον δύσκολο να αντιληφθεί την ακριβή σημασία ορισμένων πτυχών αυτής της συζήτησης ιδιαιτέρως στον παρόντα χρόνο στις περιπτώσεις που κυ-

33. Άλκη Κυριακίδου-Νέστορος, *Η θεωρία της ελληνικής λαογραφίας. Κριτική ανάλυση*, Αθήνα 1978. Δήμητρα Γκέφου-Μαδιανού, *Ανθρωπολογική θεωρία και εθνογραφία. Σύγχρονες τάσεις*, Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 2008 (1η έκδοση 1998). *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004. Μ. Γ. Μερακλής, *Η συνηγορία της λαογραφίας*, Ίδρυμα Αγγελικής Χατζημιχάλη, Αθήνα 2004.

μαίνεται από ευγενών διαθέσεων χρήσιμες τοποθετήσεις για τη θέση, τον ρόλο και το έργο της κάθε επιμέρους θεωρητικής προσέγγισης στο ελληνικό πλαίσιο αλλά ενίοτε καταπίπτει στην προάσπιση της καθαρότητας μιας υποτιθέμενης λαογραφίας ή ανθρωπολογίας ή εθνολογίας κατά περίπτωση, την οποία αναλαμβάνει να εκπροσωπήσει, ως αυτόκλητος και συχνά στο επίπεδο του επιστημονικού κλάδου, ο εκάστοτε ομιλών. Όταν συμβαίνει αυτό, ορισμένοι, πρόσωπα και φορείς, ενδεχομένως να επιλέγουν να μην εμπλακούν σε συζητήσεις ελάχιστα παραγωγικές, με θεματικές μάλλον αόριστες εν πολλοίς παρωχημένες. Αντιθέτως όταν τα επιμέρους συγκεκριμένα θέματα προσεγγίζονται με αναστοχαστική και κριτική διάθεση και γνώση που προκύπτει από συστηματική έρευνα, και αυτό ευτυχώς συμβαίνει σε αρκετές επιμέρους πρόσφατες μελέτες, η πρόοδος είναι βέβαιη.

Σε κάθε περίπτωση, μετά την δεκαετία του 1980, οι εθνικές πολιτικές εξελίξεις και η ένταξη της χώρας στην ΕΟΚ συνέβαλαν ώστε να αναπτυχθεί η έρευνα και η ανώτατη εκπαίδευση στις κοινωνικές επιστήμες χωρίς τους ασφυκτικούς περιορισμούς που επέβαλε το πολιτικό πλαίσιο των μετεμφυλιοπολεμικών δεκαετιών. Το Κέντρο Λαογραφίας εξαιτίας μιας θεσμικής κρίσης που διήρκεσε μία δεκαετία έχασε την ευκαιρία να επωφεληθεί από τις θετικές εξελίξεις σε εθνικό επίπεδο. Το ψυχικό κόστος των ταλαιπωριών που υπέστησαν οι παλαιότεροι συνάδελφοι ήταν, εξ όσων έχω αντιληφθεί, πολύ σημαντικό. Το 1990 με τον νόμο Περί Έρευνας (Ν. 1894 / 1990) οι Συντάκτες, δηλαδή το επιστημονικό προσωπικό του Κέντρου εντάσσεται σε βαθμίδες Ερευνητών μετά από κρίση. Για την εκλογή σε θέση Ερευνητή απαιτείται διδακτορικό δίπλωμα. Πιο πρόσφατα νομοθετήματα (Ν. 4310 / 2014 και Ν. 448 / 2017) ρύθμισαν θέματα της σύγχρονης έρευνας σε συνδυασμό με την ανώτατη εκπαίδευση. Μετά το 1994 με την ανάληψη της διεύθυνσης από την Αικατερίνη Καμηλάκη, άρχισαν σταδιακά να υλοποιούνται σημαντικά προγράμματα εκσυγχρονισμού που αφορούσαν τις κτηριακές και αρχειακές υποδομές και διευκόλυναν την πρόσβαση των ερευνητών στα αρχεία και τις συλλογές του Κέντρου. Η παρουσία των ερευνητών του Κέντρου στις εξελίξεις στο πεδίο των λαογραφικών σπουδών συνέχισε να είναι σημαντική δεδομένου ότι αποτελούσε (και εν μέρει αποτελεί ακόμη) σημαντικό τροφοδότη (παλαιότερα τον αποκλειστικό) των πανεπιστημίων σε διδακτικό προσωπικό. Ο ερευνητής του Κέντρου Λαογραφίας Λευτέρης Αλεξάκης είχε την πρωτοβουλία, μαζί με άλλους κοινωνικούς επιστήμονες, της ίδρυσης της Ελληνικής Εταιρείας Εθνολογίας το 1991 η οποία εκδίδει έως και σήμερα το περιοδικό «Εθνολογία» (societyforethnology.gr). Οι ερευνητές συμμετέχουν στον δημόσιο διάλογο για τα θέματα της ειδικότητάς τους και προβάλλουν θέματα της ελληνικής λαογραφίας μέσω του

τύπου και των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης. Συμμετέχουν στα σημαντικά λαογραφικά συνέδρια και σε πολλά τοπικά. Το δεύτερο μισό της δεκαετίας του 1990 συμμετέχουν και στα συνέδρια που οργάνωσε στην Αθήνα το γαλλόφωνο δίκτυο Eurethno υπό την προεδρία της Jocelyne Bonnet, καθηγήτριας στο Πανεπιστήμιο του Μονπελιέ.

Κατά την διάρκεια των δύο τελευταίων δεκαετιών χάρη στις πρωτοβουλίες της τέως διευθύντριας, Αικατερίνης Πολυμέρου-Καμηλάκη και την συνεργασία παλαιότερων και νεότερων ερευνητών και μελών του εξειδικευμένου προσωπικού, την ριζική βελτίωση των κτηριακών υποδομών του μετά την μεταφορά της έδρας του στο κτήριο της οδού Ηπίτου στην Πλάκα το 2002 (η οποία κατέστη δυνατή χάρη στην γενναιόδωρη προσφορά του Ιδρύματος Λίλιαν Βουδούρη), την δημοσίευση εκδόσεων αναφοράς, την οργάνωση εκθέσεων και συνεδρίων και την ψηφιοποίηση του υλικού του Αρχείου και των Συλλογών του, που υποστηρίχτηκε οικονομικά από ευρωπαϊκά προγράμματα και εθνικούς πόρους, την ανάπτυξη βάσεων δεδομένων και ειδικών ψηφιακών αποθετηρίων, κατέστη δυνατή η επέκταση του ερευνητικού του πεδίου και η κοινοποίηση των ερευνητικών αποτελεσμάτων σε ένα ευρύτερο κοινό. Αναλυτικότερες πληροφορίες περιέχονται στην Επετηρίδα του ΚΕΕΛ και ιδιαίτερα στα «Πεπραγμένα» του ΚΕΕΛ που δημοσιεύονται στους τόμους 29-30, 31-32, 33-34, 35-36 που καλύπτουν την περίοδο 1999-2013. Επίσης στην δικτυακή πύλη kentrolaografias.gr και σε ειδικά δημοσιεύματα για τα επιμέρους έργα.

Εν συντομία αναφέρω ότι η ψηφιοποίηση του αρχειακού υλικού του Κέντρου Λαογραφίας, η ανάπτυξη βάσεων δεδομένων, δικτυακής πύλης και ειδικών ψηφιακών αποθετηρίων πραγματοποιήθηκε στο πλαίσιο ευρωπαϊκών κυρίως προγραμμάτων. Μεταξύ αυτών: «Ανάπτυξη και εκσυγχρονισμός της Βιβλιοθήκης-Αρχείου του ΚΕΕΛ (Γ' Κ.Π.Σ., 1996-2000), «Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού» (Επιχειρησιακό Πρόγραμμα «Κοινωνία της Πληροφορίας», 2004-2008) με επιστημονική υπεύθυνη την Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη. Κατά την διάρκεια του εν λόγω έργου, κατά τα έτη 2006-2008, ψηφιοποιήθηκε το μεγαλύτερο μέρος των αρχείων και συλλογών του ΚΕΕΛ. Επίσης δημιουργήθηκε η υποδομή και αποκτήθηκε η τεχνογνωσία που επέτρεψε κατά τα επόμενα έτη την ψηφιοποίηση, με ίδια μέσα, ειδικών αρχείων όπως εκείνο Φιλεκπαιδευτικής Αδελφότητας Τζούρτζιας Αθαμανίας κ.ά. Αξίζει ίσως να αναφερθεί στο σημείο αυτό, δεδομένου ότι το παρόν κείμενο αφορά τις διεθνείς συνεργασίες του Κέντρου, ότι οι ηχογραφήσεις του Κ. Α. Ψάχου των ετών 1910-1911 που περιήλθαν στο Κέντρο κατόπιν δωρεάς της νομικού Ελένης Ντάλλα, ψηφιοποιήθηκαν το 2005-2006 στο Φωνογραφικό Αρχείο της Αυστριακής Ακαδημίας Επιστημών με επιμέλεια του ερευνητή-μουσικολόγου

Στάθη Μακρή³⁴. Κατά την τρέχουσα δεκαετία σχεδιάστηκε και υλοποιήθηκε το έργο «Εθνικό δίκτυο ψηφιακής τεκμηρίωσης της άυλης και υλικής πολιτιστικής κληρονομιάς», με επιστημονικούς υπευθύνους τους Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη (2012-2013) και Ευάγγ. Καραμανέ (2014-2015) στο πλαίσιο του Επιχειρησιακού Προγράμματος «Ψηφιακή Σύγκλιση». Επίσης το Κέντρο συμμετείχε στο έργο για την προβολή του έργου των ερευνητικών Κέντρων της Ακαδημίας Αθηνών στον παγκόσμιο ιστό στο πλαίσιο του ιδίου Επιχειρησιακού Προγράμματος. Στο πλαίσιο αυτών των έργων δημιουργήθηκε η τρέχουσα δικτυακή πύλη του και ειδικά θεματικά αποθετήρια (Επετηρίδας και εκδόσεων, παροιμιών, παραδόσεων, κινηματογραφικών ταινιών, μουσειακών αντικειμένων, χειρογράφων). Το Κέντρο συνεργάστηκε με το Εθνικό Κέντρο Τεκμηρίωσης (ΕΚΤ) για την προβολή του εν λόγω ψηφιακού αποθέματος και μέσω του searchculture.gr του Ελληνικού Συνσυνωρευτή Ψηφιακού Περιεχομένου Πολιτιστικής Κληρονομιάς. Την τρέχουσα χρονική περίοδο 2019-2021 υλοποιούνται δύο έργα ψηφιοποίησης με χρηματοδότηση από τις δημόσιες επενδύσεις (Επιτροπή Ερευνών της Ακαδημίας Αθηνών) με την επιστημονική ευθύνη του Ευαγγέλου Καραμανέ: α) «Ψηφιοποίηση – επεξεργασία αναλογικού ηχητικού λαογραφικού υλικού» κατά το οποίο ψηφιοποιούνται ηχογραφήσεις τραγουδιών και λαϊκών αφηγήσεων και β) «Ψηφιοποίηση – επεξεργασία χειρογράφου και εντύπου πρωτογενούς λαογραφικού υλικού» από το Αρχείο του Κέντρου. Κατά τα εν λόγω έργα η ψηφιοποίηση των «χειρογράφων» του Λαογραφικού Αρχείου προχώρησε έως και τις συλλογές που εισήχθησαν το έτος 2019 (βλέπε στον παρόντα τόμο σελ. 950-953).

Όσον αφορά τον τομέα των εκδόσεων το Κέντρο εκδίδει την Επετηρίδα του, τις σειρές των «Δημοσιευμάτων» του, τις «Πηγές του Λαϊκού Πολιτισμού» που εγκαινιάστηκε το 2002 με σκοπό την παρουσίαση και επιστημονική έκδοση αδημοσίευτου λαογραφικού υλικού, που φυλάσσεται στα αρχεία και τις συλλογές του, σε συνεργασία με φορείς της Τοπικής Αυτοδιοίκησης και του πολιτισμού, την σειρά «Εκπαιδευτικά προγράμματα» ενώ αρκετές είναι οι εκδόσεις εκτός σειρών. Κατά την δωδεκαετία 1999-2010 εκδόθηκαν δύο διπλοί τόμοι της

34. Αικατερίνη Πολυμέρου-Καμηλάκη, «Στοιχεία για τις καταγραφές δημοτικών τραγουδιών από τον Κωνσταντίνο Ψάχο στο Αρχείο του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας» στο *Κωνσταντίνος Ψάχος. Ο μουσικός ο λόγιος. Πρακτικά ημερίδας. Ανατολική Αίθουσα του Μεγάρου της Ακαδημίας Αθηνών*, επιμ. Ευάγγ. Καραμανέ, υπεύθ. έκδ. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2013, σ. 11-27 και στον ίδιο τόμο, Ευστάθιος Μακρής, «Ηχογραφήσεις του Κωνσταντίνου Α. Ψάχου σε κυλίνδρους Edison», σ. 69-78.

Επετηρίδας, εννέα τίτλοι στα «Δημοσιεύματα», πέντε στις «Πηγές», ένας στα «Εκπαιδευτικά προγράμματα» και δώδεκα τίτλοι «εκτός σειρών». Την δεκαετία 2011-2020, της οικονομικής κρίσης αλλά και της πανδημίας του κορωνοϊού, εκδόθηκαν τρεις διπλοί τόμοι της Επετηρίδας, εννέα τίτλοι στα «Δημοσιεύματα», εννέα στις «Πηγές» και ένας τίτλος «εκτός σειρών». Συνολικά για το διάστημα μιας περίπου εικοσαετίας καταμετρούμε πενήντα έναν τίτλους αρκετοί από τους οποίους, κυρίως πρακτικά συνεδρίων, είναι πολύτομοι. Η συμβολή των εργασιών ψηφιοποίησης στις οποίες αναφερθήκαμε ακροθιγώς πιο πάνω στην ανάπτυξη του εκδοτικού έργου του ΚΕΕΛ ήταν πολύ σημαντική διότι διευκόλυνε τόσο την μελέτη του υλικού (χειρόγραφα, φωτογραφίες, μουσικές ηχογραφήσεις) όσο και την έκδοσή τους. Στον καταμέτρηση δεν συμπεριλάβαμε βιβλία που συνέγραψαν ερευνητές του Κέντρου και εκδόθηκαν από άλλους δημόσιους οργανισμούς (π.χ. ΙΔΕΚΕ, ΕΚΔΔΑ) ή ιδιωτικοί εκδοτικοί οίκοι. Στον παρόντα χρόνο βρίσκονται υπό έκδοση δεκαπέντε τίτλοι στο σύνολο των εκδοτικών σειρών του Κέντρου. Οι περισσότερες εκδόσεις είναι διαθέσιμες σε ψηφιακή μορφή στην δικτυακή πύλη του Κέντρου με ελεύθερη πρόσβαση.

Ερευνητές του Κέντρου καλούνται να δώσουν μαθήματα και διατηρούν συνεργασίες με τα τμήματα λαογραφίας και ανθρωπολογίας των πανεπιστημίων Αθηνών, Θεσσαλονίκης και Ιωαννίνων καθώς και τις σχολές όπου διδάσκονται μαθήματα λαογραφίας και θεμάτων του λαϊκού και παραδοσιακού πολιτισμού στο Πανεπιστήμιο Θράκης (Κομοτηνή), στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας (Βόλος), στο Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (Θεσσαλονίκη), σε Παιδαγωγικά τμήματα πανεπιστημίων, στο Ελληνικό Ανοικτό Πανεπιστήμιο και στο πλαίσιο διαφόρων Σχολών όπως εκείνη του Εθνικού Κέντρου Δημόσιας Διοίκησης και Αυτοδιοίκησης και του Ινστιτούτου Επιμόρφωσής που διαθέτει, Ανοιχτά Πανεπιστήμια δήμων, το Λαϊκό Πανεπιστήμιο της Εταιρείας Φίλων του Λαού κ.ά.

Το Κέντρο και οι ερευνητές του διατηρούν συνεργασίες με μια σειρά αξιόλογων ιδρυμάτων και μουσείων που δραστηριοποιούνται στον ευρύτερο τομέα της μελέτης και προβολής του παραδοσιακού και λαϊκού πολιτισμού: Μουσείο Νεότερου Ελληνικού Πολιτισμού (www.mnep.gr), Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών (www.kms.org.gr), Μουσείο Μπενάκη (www.benaki.gr), Πελοποννησιακό Λαογραφικό Ίδρυμα (www.pli.gr), Λαογραφικό και Εθνολογικό Μουσείο Μακεδονίας Θράκης (www.lemmth.gr), Πολιτιστικό Ίδρυμα Ομίλου Πειραιώς (www.piorp.gr), και πάρα πολλά τοπικά ιδρύματα μουσεία και συλλογές. Επίσης την Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία και την Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας.

Εκείνοι που έχουν ασκήσει κριτική στην σύγχρονη ελληνική λαογραφία, Έλληνες και ξένοι, εντοπίζουν ως κύρια τωρινά προβλήματά της τον απομονωτισμό και τον εθνοκεντρισμό. Θεωρώ ότι οι δράσεις του Κέντρου Λαογραφίας,

αναφέρθηκα ενωρίτερα σε ορισμένες από τις πρωτοβουλίες και τα ερευνητικά προγράμματα του πιο μακρινού παρελθόντος, συνέβαλαν κατά πολύ θετικό τρόπο στη καλύτερη ενσωμάτωση της ελληνικής λαογραφίας στην διεθνή πραγματικότητα και στην αντιμετώπιση των παραπάνω θεμάτων, πτυχές των οποίων, ειρήσθω εν παρόδω, κληρονόμησε, κατά την γνώμη μου, και η ελληνική ανθρωπολογία οίκοι. Ενδεικτικά αναφέρω επιλεκτικά ορισμένες από εκείνες της τελευταίας εικοσαετίας οι οποίες προέκυψαν ως αποτέλεσμα διεθνούς συνεργασίας και είχαν διεθνή απήχηση:

Έκθεση «Ελαιάς Εγκώμιον» / “In Praise of the Olive”. Αποτελεί μία από τις σημαντικότερες σύγχρονες πρωτοβουλίες του Κέντρου. Οργανώθηκε στο πλαίσιο των Ολυμπιακών Αγώνων της Αθήνας και φιλοξενήθηκε στο Μέγαρο της Ακαδημίας Αθηνών (16 Ιουνίου έως 30 Σεπτεμβρίου 2004) με αξιοσημείωτη επιτυχία. Έτυχε των ευμενών σχολίων του τύπου και του κοινού (15.000 επισκέπτες), Ελλήνων και ξένων. Στην συνέχεια ταξίδεψε σε πολλές πόλεις της Ελλάδας και στην Νέα Υόρκη όπου παρουσιάστηκε στο κτήριο του Συμβουλίου Ασφαλείας του ΟΗΕ. Η έκθεση εξετάζει θεματικά το προϊόν της ελιάς στη διαχρονικότητά του μέσα από διαφορετικά πεδία προσέγγισης: Ιστορία, αρχαιολογία, γεωγραφία, λαογραφία, καλλιέργεια και τέχνες. Περιλαμβάνει έξι θεματικές ενότητες: Μύθοι και αρχαιολογία της ελιάς, ελιά και αθλητισμός, ο συμβολισμός της ελιάς, το τοπίο της ελιάς, η ελιά και το λάδι στην υγεία και στη διατροφή, η ελιά στη σύγχρονη ζωή και τέχνη.

Το Μουσείο των Ακριτών της Ευρώπης δημιουργήθηκε στο πλαίσιο του προαναφερθέντος ευρωπαϊκού Προγράμματος από το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών στην Παλαιόχωρα του νομού Χανίων Κρήτης. Μουσείο των Ακριτών της Ευρώπης, όπως φαίνεται και από τον τίτλο του, είναι ένα ευρωπαϊκό, ή ακριβέστερα, διευρωπαϊκό Μουσείο, καθώς για τη δημιουργία του συνεργάστηκαν στο πλαίσιο του ευρωπαϊκού προγράμματος ACRINET επιστημονικοί και άλλοι φορείς από την Ελλάδα (κυρίως το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, η Διεύθυνση Λαϊκού Πολιτισμού του Υπουργείου Πολιτισμού), τη Γαλλία (το Πανεπιστήμιο της Ευρώπης και το Πανεπιστήμιο I της Σορβόνης – Πάνθεον, Παρίσι), την Ισπανία (το Ανώτατο Συμβούλιο Επιστημονικών Ερευνών της Ισπανίας, Μαδρίτη, το Ινστιτούτο Φιλολογίας – Τμήμα Βυζαντινών και Νεοελληνικών Σπουδών, Βαρκελώνη), την Ιταλία (το Ελληνικό Ινστιτούτο Βυζαντινών και Μεταβυζαντινών Σπουδών, Βενετία) και την Βουλγαρία (Πανεπιστήμιο «Άγιος Κλήμης της Αχρίδας» - Τμήμα Σλαβικής Φιλολογίας, Εθνολογίας και Βυζαντινής Λογοτεχνίας, Σόφια). Η δημιουργία του Μουσείου ήταν ο τελικός στόχος και καρπός του προγράμματος ACRINET, το

οποίο περιελάμβανε συνέδρια³⁵, ημερίδες, εκθέσεις³⁶ κ.λπ. στην Ελλάδα, σε διάφορες πόλεις, και στις χώρες που συμμετείχαν στο πρόγραμμα. Εγκαινιάστηκε το 2006. Το 2018 το Μουσείο μεταφέρθηκε σε νέο χώρο, στο κέντρο της Παλαιόχωρας τα εγκαίνια του οποίου πραγματοποιήθηκαν στις 28 Σεπτεμβρίου. Την επιστημονική επιμέλεια της επανέκθεσης και του εμπλουτισμού του εκθεσιακού υλικού είχε το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών. Λειτουργεί με την ευθύνη του Δήμου Καντάνου-Σελίνου και την υποστήριξη του Συλλόγου των Φίλων του Μουσείου. Παρέχει συστηματικές ξεναγήσεις, εκπαιδευτικά προγράμματα για μαθητές και οργανώνει επιστημονικές εκδηλώσεις και περιοδικές εκθέσεις.

Το 15ο συνέδριο της Διεθνούς Εταιρείας Λαϊκής Αφηγηματολογικής Έρευνας International Society of Folk Narrative Research (ISFNR) πραγματοποιήθηκε στις 21-27 Ιουνίου 2009 στην Αθήνα με τίτλο «Οι αφηγήσεις στο χώρο και στον χρόνο: μετάδοση και προσαρμογές» (Narratives Across Space and Time: Transmissions and Adaptations), ανακοινώσεις, γόνιμες συζητήσεις και σχετικές με το αντικείμενο εκδηλώσεις, όπως εκθέσεις βιβλίου, εκθέσεις ζωγραφικής και λαογραφικών θεμάτων, μουσικές και μουσικοχορευτικές εκδηλώσεις και δρώμενα. Η Διεθνής Εταιρεία Λαϊκής Αφηγηματολογικής Έρευνας (ISFNR) είναι μία διεθνής επιστημονική εταιρεία, η οποία ιδρύθηκε το 1959 από επιφανείς μελετητές, μεταξύ των οποίων και ο Γεώργιος Μέγας και στην οποία αναφερθήκαμε ήδη καθώς τον Σεπτέμβριο του 1964, η διοργάνωση του 4ου Διεθνούς Συνεδρίου Λαϊκών Διηγήσεων στην Αθήνα από τον Γεώργιο Μέγα, θεσμοθέτησε την ίδρυση της ISFNR με την έγκριση του καταστατικού της από τα μέλη του Συνεδρίου. Το 15ο Συνέδριο στην Αθήνα συνέπεσε με τον εορτασμό των 50 χρόνων από την ίδρυση της Εταιρείας. Συμμετείχαν 300 και πλέον συνέδριοι από 50 χώρες. Τα Πρακτικά του συνεδρίου εκδόθηκαν σε τρεις ογκώδεις τόμους από το Κέντρο το 2012.

35. Στο πλαίσιο του Ευρωπαϊκού Προγράμματος ACRINET / CULTURE 2000 εκδόθηκαν συνολικά 6 τόμοι με Πρακτικά Επιστημονικών Συναντήσεων κ.ά. Από το ΚΕΕΛ εκπονήθηκε ο τόμος *Ευρωπαϊκή Ακριτική Παράδοση: Από τον Μεγαλέξαντρο στον Διγενή Ακρίτα*, Έκδ. ACRINET, Αθήνα 2004.

36. Η έκθεση «Οι Ακρίτες της Ευρώπης» πραγματοποιήθηκε στις 16-30 Απριλίου 2004 στο Χριστιανικό και Βυζαντινό Μουσείο της Αθήνας με θέμα. Παρουσιάστηκε τον Μάιο του 2004 στα Ιωάννινα σε συνεργασία με την Εταιρεία Ηπειρωτικών Μελετών καθώς και στην Κάρπαθο, σε συνεργασία με τον Δήμο Καρπάθου και στη Θεσσαλονίκη στο Μουσείο Βυζαντινού Πολιτισμού. Μεταφέρθηκε στο Παρίσι (Μουσείο του Cluny) τον Μάιο του 2004 και το διάστημα Μαρτίου - Ιουνίου 2005 εκτέθηκε στο Μουσείο των Πολιτισμών της Ευρώπης και της Μεσογείου στην Μασσαλία.

Διεθνές Συνέδριο με αφορμή την συμπλήρωση 100 χρόνων από την ίδρυση του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών (1918-2018), με θέμα «Από την επιτόπια έρευνα στο αρχείο: τα λαογραφικά και εθνολογικά αρχεία ως πόλοι έρευνας, εκπαίδευσης και πολιτισμού» / «Du terrain à l'archive : les archives de folklore et d'ethnologie en tant que pôles de recherche, d'éducation et de culture» (XXXI Συνέδριο του Δικτύου FER-EURETHNO του Συμβουλίου της Ευρώπης, 1ο Συνέδριο της Γαλλόφωνης Ομάδας Εργασίας της Société Internationale d'Ethnologie et de Folklore (SIEF), Αθήνα, 14-16 Σεπτεμβρίου 2018.

Στο Συνέδριο, με αφορμή τη συμπλήρωση 100 χρόνων από την ίδρυση του Λαογραφικού Αρχείου (τώρα Κέντρου Λαογραφίας) της Ακαδημίας Αθηνών, επιχειρήθηκε συγκριτική και κριτική προσέγγιση των μεθόδων και των πρακτικών συλλογής του λαογραφικού υλικού και των επιτοπίων εθνογραφικών-εθνολογικών ερευνών στον ευρωπαϊκό χώρο από τον 19ο αιώνα έως τις ημέρες μας, όπως και των πρακτικών αρχειοθέτησης του συναφούς υλικού. Συμμετείχαν 30 επιστήμονες από 10 ευρωπαϊκές χώρες.

Κατά τις ανακοινώσεις και τις ακόλουθες συζητήσεις κατά τη διάρκεια των εργασιών του Συνεδρίου εξετάστηκαν ζητήματα ιστορίας των λαογραφικών και εθνολογικών αρχείων αλλά και διαχειρίσεις και χρήσης των συλλογών στο σύγχρονο πλαίσιο. Τα σχετικά άρθρα των ερευνητών του ΚΕΕΛ, που δημοσιεύτηκαν αρχικώς στα πρακτικά του Συνεδρίου στην αγγλική και γαλλική, συμπεριλαμβάνονται στον παρόντα τόμο της Επετηρίδας στην ελληνική γλώσσα.

Ιδιαίτερη αναφορά έγινε στις επιμέρους μορφές στις οποίες έχει διασωθεί το λαογραφικό υλικό (χειρόγραφα, φωτογραφίες, ηχογραφήματα, κινηματογραφικές ταινίες, αντικείμενα). Αναλύθηκαν επιστημολογικά ζητήματα που σχετίζονται με την συλλογή του λαογραφικού υλικού, και, στην συνέχεια, την ερμηνεία του από τους επιστήμονες αλλά και τις χρήσεις του από την κοινωνία των πολιτών. Η κατάρτιση θεματικών καταλόγων για την ταξινόμηση των εκδηλώσεων του υλικού πολιτισμού, της κοινωνικής ζωής και των ειδών του προφορικού λόγου, ιδιαιτέρως σε ψηφιακό περιβάλλον, οδήγησε τις συζητήσεις με ευρύτερη θεματολογία σχετικά με τα συστήματα πολιτισμικής ταξινόμησης στις σύγχρονες κοινωνίες. Στον τομέα της ψηφιακής αρχειοθέτησης και προβολής πολιτιστικού περιεχομένου (ή αποθέματος όπως συχνά λέγεται) από τα τέλη τις δεκαετίας του 1990 εφαρμόστηκαν συγκροτημένες αρχειακές πολιτικές που είχαν ως αποτέλεσμα την δημιουργία και τη διατήρηση ψηφιακών αρχείων και τη διάδοσή τους μέσω ηλεκτρονικών βάσεων δεδομένων. Το Κέντρο διαθέτει αξιόλογη εμπειρία δεκαετιών στον τομέα αυτό, όπως ήδη αναφέρθηκε. Η εμπειρία αυτή επιτρέπει την συγκρότηση και εναλλακτικών προτάσεων για την

τεκμηρίωση του εθνογραφικού υλικού που θησαυρίζεται στο αρχείο, η έκταση του οποίου συνεχώς αυξάνει. Το ζητούμενο είναι η δημιουργία δυνατοτήτων για την κριτική επανεξέταση του αρχειακού υλικού, δηλ. επί της ουσίας της δυνατότητας να ανταποκριθεί το Κέντρο στις σύγχρονες ανάγκες της έρευνας και τις μελλοντικές προοπτικές της. Όπως έχει γίνει αντιληπτό από την μακρόχρονη εμπειρία του Κέντρου, όχι μόνο εκείνη του ψηφιακού μετασχηματισμού του που αφορά σε επίπεδο σχεδιασμού και υλοποίησης τα τελευταία εικοσιπέντε χρόνια περίπου, τα προτεινόμενα συστήματα πρέπει να είναι συμβατά με τα διεθνή πρότυπα για την ηλεκτρονική τεκμηρίωση του εθνογραφικού υλικού, να ακολουθούν και να συμμετέχουν στις πρόσφατες θεωρητικές και μεθοδολογικές κριτικές προσεγγίσεις και να ακολουθούν την επιστημονική παράδοση του Κέντρου³⁷. Οι γόνιμες αυτές συζητήσεις αποτυπώνονται σε κείμενα των ερευ-

37. Ειδικότερη ανάλυση των θεμάτων αυτών σε ειδικά δημοσιεύματα και στα «Πεπραγμένα» του ΚΕΕΛ στην *Επετηρίδα* του, τόμ. 29-30, 31-32, 33-34 και στον παρόντα τόμο 35-36 που καλύπτουν την χρονική περίοδο 1999-2019. Παραθέτω ενδεικτικά ορισμένα δημοσιεύματα: Μ. Τερζοπούλου και Ε. Ψυχολού, «Ψηφιακή βάση δεδομένων για την Εθνική Μουσική Συλλογή του Κέντρου Λαογραφίας», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, 29-30 (1999-2003), σ. 61-74. Μ. Παπαχριστοφόρου, «Το ζήτημα της κατάταξης των παραδόσεων και οι παραδόσεις του Λαογραφικού Αρχείου», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, 29-30 (2004), σ. 147-162, <http://editions.academyofathens.gr/epetirides/xmlui/handle/20.500.11855/364>, Μ. Παπαχριστοφόρου, «Η ανάπτυξη της εφαρμογής τεκμηρίωσης και διαχείρισης του ψηφιοποιημένου υλικού», στο *Πρακτικά Ημερίδας «Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού»*, Αθήνα, 3 Απριλίου 2009, Αθήνα 2009, διαθέσιμο στον δικτυακό τόπο http://83.212.12.61/default.asp?V_DOC_ID=2456. Αικατερίνη Polymerou-Kamilaki, "Archive Digitalization at the Hellenic Folklore Research Centre of the Academy of Athens" στο Metaxia Tsipopoulou (dir.), *Digital Heritage in the New Knowledge Environment: Shared spaces and open paths to cultural content. Proceedings of the International Conference held in Athens (2008)*. Editions Hellenic Ministry of Culture, Directorate of the National Archive of Monuments, σ. 25-28. Ευάγγελος Καραμανές, «Διαχείριση ψηφιακού πολιτιστικού αποθέματος και δημιουργία λαογραφικών ψηφιακών εφαρμογών: Όροι της διατήρησης και της μεταβίβασης τις λαογραφικής κληρονομιάς στην εποχή του διαδικτύου», στο *Πρακτικά Πανελληνίου Συνεδρίου «1909-2009, 100 Χρόνια Ελληνικής Λαογραφίας»*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, 11-13 Μαρτίου 2009, *Ελληνική Λαογραφική Εταιρεία*, Πανεπιστήμιο Αθηνών, περ. *Λαογραφία*, τόμ. ΜΒ' (42) 2010-2012, Αθήνα 2013, σ. 407-422. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη και Ευάγγ. Καραμανές, *Ανάπτυξη Εθνικού Κέντρου Τεκμηρίωσης του Λαϊκού Πολιτισμού*, Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 2008, δημοσιευμένο επίσης στο *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας*, 31-32 (2016), σ. 625-648, διαθέσιμο και στον δικτυακό τόπο http://www.kentrolaografias.gr/sites/default/files/Fylladio_Infosoc2.pdf Ιωάνν. Καραχρήστος και Παρ. Ποτηρόπουλος, «Από το εθνογραφικό πεδίο στο αρχείο: Η οργάνωση ενός αρχείου ψηφιακών αφηγήσεων στις αρχές του 21ου αιώνα», *Επετηρίς του*

νητών που δημοσιεύονται στα Πρακτικά του Συνεδρίου (Karamanes, 2019) και στον ανά χείρας τόμο της Επετηρίδας (τόμ. 35-36).

Ιδιαίτερη έμφαση δόθηκε στα μεθοδολογικά προβλήματα της επιτόπιας εθνογραφικής έρευνας και τον βαθμό εμπλοκής σε αυτήν φοιτητών, εκπαιδευτικών, των λεγομένων ερασιτεχνών συλλογών (φίλων της Λαογραφίας και της Εθνογραφίας) οι οποίοι συχνά απευθύνονται στους θεσμικούς επιστημονικούς και διαχειριστικούς φορείς για να προσανατολιστούν επιστημονικά ή να καταθέσουν το υλικό τους. Στη σύγχρονη κοινωνία που διαμορφώνεται με βάση τα ψηφιακά κοινωνικά δίκτυα, η εθνογραφική πρόσληψη και μελέτη της πραγματικότητας από τους επιστήμονες τείνει να πραγματοποιείται σε αλληλεπίδραση με το κοινό (άτομα, συλλόγους-σωματεία, τοπική αυτοδιοίκηση, κ.λπ.) συνθέτοντας νέες μορφές εφαρμοσμένης έρευνας. Εξετάστηκαν ζητήματα λειτουργίας των συλλογών και συγκεκριμένα οι διαδρομές (συχνά αμφίδρομες στην εποχή μας) μεταξύ των συλλεκτικών επιτόπιων εργασιών καθώς και της αρχειοθέτησης και της διάδοσης των δεδομένων στο ευρύ κοινό μέσω των μουσειακών εκθέσεων, των εκδόσεων κ.λπ. Επίσης επισημάνθηκε η διεπιστημονικότητα του ερευνητικού αντικειμένου της συνάντησης καθώς αφορά πολλούς επιστημονικούς κλάδους όπως την λαογραφία, την εθνογραφία, την εθνολογία, την ανθρωπολογία, αλλά επίσης την γλωσσολογία, την κοινωνιολογία, την μουσικολογία, κ.ά. Από αρκετούς συνέδρους επισημάνθηκε ότι στο σύγχρονο πλαίσιο και ιδίως μετά την εφαρμογή της σύμβασης της UNESCO (2003) για την άυλη πολιτισμική κληρονομιά οι ερευνητές υποχρεώνονται, κατά τρόπο επιτακτικότερο ίσως, να επαναξιολογήσουν τις ερευνητικές μεθόδους τους και να τις επικαιροποιήσουν, ιδιαίτερος όσον αφορά την αλληλεπίδραση με το κοινό όπως αναφέρθηκε και παραπάνω. Ορισμένοι σύνεδροι διατύπωσαν την επιφυλακτικότητά τους απέναντι σε ορισμένες τεχνοκρατικές πρακτικές και υποστήριξαν την ανάγκη διατήρησης της παράδοσης των ανθρωπιστικών σπουδών στο πεδίο της λαογραφίας και της εθνολογίας μακριά από οποιαδήποτε εργαλειοποίηση των πορισμάτων της έρευνας. Εκτός προγράμματος ομίλησε στο Συνέδριο η αμερικανή ερευνήτρια Άννα Λόμαξ-Γουντ υπεύθυνη του παγκοσμίου φήμης μουσικού και κινηματογραφικού αρχείου του αιμινήστου πατρός της, διαπρεπούς εθνομουσικολόγου, Άλαν Λόμαξ (συγκε-

---

Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, 33-34 (2019-2013), σ. 163-186. Ιωάνν. Καραχρήστος και Παρ. Ποτηρόπουλος, «Από αποθετήριο σε ένα ζωντανό αρχείο: Μια πρόταση για την τεκμηρίωση του εθνογραφικού υλικού στο αρχείο του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνες της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, 35-36 (2014-2019), σ. 63-82.

κριμένα πρόεδρος της Association for Cultural Equity (ACE), που ιδρύθηκε το 1985 από τον Α. Λόμαξ) η οποία, κινούμενη στο πνεύμα του συνεδρίου, τόνισε την σημασία της επικοινωνίας και ανταπόδοσης από την πλευρά των επιστημόνων προς τις τοπικές κοινωνίες των αποτελεσμάτων των καταγραφών και μελετών τους.

Από τους ξένους συνέδρους επισημάνθηκε ιδιαίτερα ότι το σκεπτικό του Συνεδρίου της Αθήνας όπως οργανώθηκε από την Οργανωτική και Επιστημονική Επιτροπή του Κέντρου Λαογραφίας και των Ευρωπαίων εταίρων, ενισχύει το ερευνητικό σχέδιο του ευρωπαϊκού δικτύου και του δίνει κατευθύνσεις για το μέλλον ως προς την αναστοχαστική προσέγγιση της ιστορίας των επιστημών, τις ανταλλαγές και τις συγκρίσεις μεταξύ των διαφόρων χωρών.

Στην σημερινή εποχή ορισμένα ζητήματα που συνόδευαν τις λαογραφικές έρευνες και σπουδές από το ξεκίνημά τους εμφανίζονται εκ νέου. Η παρουσία και δράση των «ερασιτεχνών» λαογράφων και των εθνογραφικών εργασιών τους συλλεκτικού χαρακτήρα παίρνει την μορφή της της λεγόμενης «δημόσιας λαογραφίας» κυρίως χάρη στην ενεργοποίηση της τοπικής αυτοδιοίκησης και των πολιτιστικών συλλόγων. Επίσης χάρη στην ψηφιακή τεχνολογία και τα κοινωνικά δίκτυα η σχέση των ερευνητών με τους πληροφορητές τους μετασχηματίζεται, όπως και η σχέση τους με τις γραπτές πηγές και τα προϊόντα των επιτόπιων ερευνών τους. Τα λαογραφικά και εθνολογικά αρχεία συναντούν στο σημείο, μέσω πολλαπλών οδών τις «ψηφιακές ανθρωπιστικές σπουδές» (digital humanities / humanités numériques). Η σχετικώς νέα έννοια της πολιτισμικής κληρονομιάς όπως καθιερώθηκε μετά από εξελίξεις δεκαετιών στο πλαίσιο της UNESCO και οι πολιτικές εφαρμογές της προστασίας των πολιτισμικών στοιχείων που καταχωρίζονται στους σχετικούς καταλόγους θέτει σε συζήτηση τον τρόπο που αντιμετωπίζονται οι διάφορες όψεις του παραδοσιακού πολιτισμού.

Το Κέντρο Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, ενσωματωμένο στο εθνικό και ευρωπαϊκό δίκτυο έρευνας και εκπαίδευσης, ως ερευνητική δομή και κέντρο τεκμηρίωσης του παραδοσιακού και σύγχρονου ελληνικού πολιτισμού εθνικής εμβέλειας με την εξειδικευμένη ερευνητική βιβλιοθήκη του και το πλούσιο αρχείο πρωτογενούς λαογραφικού υλικού για όλες τις πτυχές της παραδοσιακής ελληνικής ζωής και πολιτισμού και τις επιμέρους ειδικές συλλογές του συνεχίζει τις τακτικές δραστηριότητές του που περιλαμβάνουν επιτόπιες έρευνες, δημοσιεύσεις, ερευνητικά προγράμματα, συνέδρια, υποστήριξη θεματικών μουσείων, εκθέσεις, συνεργασίες με επιμέρους φορείς και άλλες εκδηλώσεις. Υποδέχεται φοιτητές πανεπιστημιακών Σχολών για πρακτική άσκηση υπό την επίβλεψη του ερευνητικού του προσωπικού και ειδικούς ερευνητές, Έλληνες και ξένους, που

μελετούν στην Βιβλιοθήκη, στο Αρχείο και τις συλλογές του. Ως δρών ερευνητικός φορέας επανακαθορίζει και προσαρμόζει τον προγραμματισμό των εργασιών του ακολουθώντας τις ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας και προβάλλοντάς την δράση του στο μέλλον³⁸.

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

---

38. Έχουμε κατ' επανάληψη ευχηθεί (Καραμανές, 2016, 2019β) η δυσμενέστατη οικονομική κατάσταση στην οποία περιήλθε η χώρα μετά το 2010 και η συνακόλουθη υποχρηματοδότηση της έρευνας – σε αυτό συμβάλει και η σχετική άγνοια εκ μέρους των εκάστοτε πολιτικών ηγεσιών της σπουδαιότητας των θεμάτων περί τον λαϊκό πολιτισμό – να μην οδηγήσει τις ερευνητικές αρχειακές υποδομές στο περιθώριο και στην αδυναμία να παρακολουθήσουν τις διεθνείς εξελίξεις. Η ανανέωση αφορά τόσο τις υποδομές όσο και το έμπνηχο επιστημονικό προσωπικό. Το 2020 εγκρίθηκαν από Υπουργείο Παιδείας τρεις νέες θέσεις ερευνητών για το Κέντρο Λαογραφίας ικανοποιώντας σχετικό αίτημα του Κέντρου που είχε υποβληθεί κατ' επανάληψη το εν λόγω χρονικό διάστημα από την διεύθυνση του Κέντρου (η πιο πρόσφατη το 2019) ενώ φαίνεται να απομπλέκονται, σε διάφορα επίπεδα, διαδικασίες που αφορούν ερευνητικά προγράμματα. Ελπίζουμε και ευχόμαστε να προχωρήσουν με ταχύτητα οι διαδικασίες εκλογής ερευνητών και η έγκριση των προγραμμάτων που έχουμε υποβάλει.

Βιβλιογραφικές αναφορές

Αλεξάκης, Ελευθ. κ.ά. (επιμ.), *Όψεις της ανθρωπολογικής σκέψης και έρευνας στην Ελλάδα*, Ελληνική Εταιρεία Εθνολογίας, Αθήνα 2004.

Ήμελλος, Στέφ. Δ. – Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικ., *Παραδοσιακός υλικός βίος του ελληνικού λαού (Ερωτηματολόγιο)*, Ακαδημία Αθηνών, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας, Αθήνα 1983.

Καραμανές, Ευάγγ., «Προσεγγίσεις του υλικού βίου κατά την περίοδο του Μεσοπολέμου: το Λαογραφικό Αρχείο», *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνέδριου (4-7 Δεκεμβρίου 2003)* (γεν. επιμ. Αικ. Πολυμέρου-Καμηλάκη, επιμ. Παν. Ι. Καμηλάκης, Παρ. Ποτηρόπουλος), Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2012, σ. 428-432.

—, (επιμ.), *Κωνσταντίνος Ψάχος: ο Μουσικός, ο Λόγιος – Πρακτικά ημερίδας (Ανατολική Αίθουσα του Μεγάρου της Ακαδημίας Αθηνών, 30 Νοεμβρίου 2007)*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, αρ. 29, Αθήνα 2013.

—, «Κινηματογραφικές καταγραφές στο πλαίσιο των λαογραφικών αποστολών του Κέντρου Λαογραφίας. Συμβολή στην μελέτη της ιστορίας του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, 33-34 (2009-2013), Αθήνα 2016, σ. 523-550.

—, «Ο Πέτρος Φουρίκης στο Λαογραφικό Αρχείο της Ακαδημίας Αθηνών», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, 35-36 (2014-2019), Αθήνα 2021, σ. 449-482.

—, «Οι εργασίες του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών για τον “Άτλαντα της Ελληνικής Λαογραφίας” στο πλαίσιο του προγράμματος του Ευρωπαϊκού Εθνολογικού Άτλαντα», στο *Τιμή τε και γέρας. Τιμητικός τόμος Στεφάνου Δ. Ημέλλου*, επιμ. Βασ. Φραγκουλόπουλος, Κυρ. Χρυσού-Καρατζά, *Ναξιακά Γράμματα*, 32 Ιούλιος-Σεπτέμβριος 2019, Αθήνα 2019, σ. 123-149.

Κατσαρής, Δημ. Θ., *Η κοινωνική και πολιτική δράση του Νικολάου Γ. Πολίτη κατά τη δεκαετία 1873-1883*, Παρατηρητής της Θράκης, Κομοτηνή 2007.

Κυριακίδης, Στίλπ. Π., *Ελληνική Λαογραφία, μέρος Α', Μνημεία του Λόγου*, Λαογραφικών Αρχείων, Λαογραφικών Αρχείων, εν Αθήναις 1922 (β' έκδ. 1965, με πρόλογο του Γ. Κ. Σπυριδάκη).

Μέγας, Γ. Α. *Ζητήματα Ελληνικής Λαογραφίας* (Ανατύπωσης) [των τριών τευχών-ανατύπων από την Επετηρίδα του Λαογραφικού Αρχείου, 1939-1949], Ακαδημία Αθηνών, Αθήνα 1975.

Πολίτης, Νικόλαος Γ., «Λαογραφία», *Λαογραφία*, τόμ. Α' (1909), σ. 3-18.

Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικ., *Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας: Ιστορικό, προ-*

- γράμματα ανάπτυξης, εκσυγχρονισμός, (3η έκδοση αναθεωρημένη, επιμ.: Ευάγγ. Καραμανές) Αθήνα 2006 (β' έκδ. 2001), <http://hdl.handle.net/20.500.11855/542>.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικ., (γεν. επιμ.), Καμηλάκης, Παν. Ι., Ποτηρόπουλος, Παρ. (επιμ.), *Ο Νικόλαος Γ. Πολίτης και το Κέντρον Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας. Πρακτικά Διεθνούς Επιστημονικού Συνέδριου (4-7 Δεκεμβρίου 2003)*, Δημοσιεύματα του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών, Αθήνα 2012.
- Πολυμέρου-Καμηλάκη, Αικ., «Τα εκατό πρώτα χρόνια (1918-2018) είναι δύσκολα», *Επετηρίς του Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών*, 35-36 (2014-2019), Αθήνα 2021, σ. 331-360.
- Σπυριδάκης, Γ. Κ., «Οδηγία προς συλλογήν λαογραφικής ύλης», *Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου*, 13-14 (1960-1961), σ. 73-147 (εκδόθηκε επίσης σε ανάτυπο).
- Bula, D. and Laime, S. (eds), *Mapping the History of Folklore Studies. Centres, Borderlands and Shared Spaces*, Cambridge Scholars Publishing, Cambridge 2017.
- Dundes, A., «Modern Greek Folkloristics: An Outsider's View» *Λαογραφία*, ΛΘ' / 39 (2003), σ. 55-74.
- Harvilahti, L., Kjus, A., O'Caroll, C., Österlund-Pötzsch, S., Scott, F., and Treija, R. (eds.), *Visions and Traditions. Knowledge Production and Tradition Archives*, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 2018.
- Herzfeld, M., *Once Upon a Time: Folklore, Ideology and the Making of Modern Greece*, University of Texas Press, Austin 1982.
- Karamanes, E. (sous la direction de), *Du terrain à l'archive: les archives de folklore et d'ethnologie en tant que pôles de recherche, d'éducation et de culture* (Από την επιτόπια έρευνα στο αρχείο: τα λαογραφικά και εθνολογικά αρχεία ως πόλοι έρευνας, εκπαίδευσης και πολιτισμού), *Actes du XXXIème Atelier du réseau FER-EURETHNO, 1ère Conférence du Groupe de Travail Francophone de la SIEF, Athènes, 14-16 septembre 2018. Centenaire du Centre de Recherches du Folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes (1918-2018)*, Publications du Centre de Recherches du Folklore Hellénique de l'Académie d'Athènes, Athènes 2019.
- , «Le Centre de Recherches du Folklore Hellénique (CRFH) dans le cadre des archives de folklore et d'ethnologie européenne: rapports intellectuels de longue date et perspectives d'avenir» στο Evangelos Karamanes (sous la direction de), *Du terrain à l'archive...*, σ. 51-76.
- Klein, B., «Baltic Folklorists and Ethnologists in Sweden: Reflections on Scholarship in Exile and Discipline Formation» στο L. Harvilahti et alii (eds.), *Visions and Traditions. Knowledge Production and Tradition Archives*, Academia Scientiarum Fennica, Helsinki 2018, σ. 85-110.
- Köstlin, K., «On Anniversaries» στο Valdimar Tr. Hafstein and Peter Jan Margry (guest editors) in «What's in a Discipline?». *Special issue on the occasion of the 50th anniversary of the International Society for Ethnology and Folklore, Cultural Analysis*, 13 (2014), σ. 11-21.

Leontis, A., *Eva Palmer Sikelianos. A life in ruins*, Princeton 2019.

Megas, G. A. (ed.), *IVth International Congress for Folk Narrative Research in Athens (1.9 – 6.9 1964). Lectures and Reports*, Λαογραφία KB'22 (1965).

Polymerou-Kamilaki, Aik. and Karamanes E., “National Ethnology Reports. Folklore Studies in Greece”, *International Society for Ethnology and Folklore Newsletter*, 12:2 (2014), σ. 12-16.

Περιοδικά

Λαογραφία. Δελτίο της Ελληνικής Λαογραφικής Εταιρείας, τόμ. I-XLIII, 1909-2016.

Επετηρίς του Λαογραφικού Αρχείου / Κέντρου Ερεύνης της Ελληνικής Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών [Βλ. στην δικτυακή πύλη www.kentrolaografias.gr και στο ψηφιακό αποθετήριο του Κέντρου Λαογραφίας της Ακαδημίας Αθηνών <http://editions.academyofathens.gr/epetirides/xmlui/handle/20.500.11855/2>]

Δικτυακή πύλη και ψηφιακά αποθετήρια

<http://www.kentrolaografias.gr>

Ψηφιακό αποθετήριο της Επετηρίδας του ΚΕΕΑ και εκδόσεών του:

<http://editions.academyofathens.gr/epetirides/xmlui/handle/20.500.11855/2?locale-attribute=en>

Ψηφιακό αποθετήριο παροιμιών και λαϊκών παραδόσεων:

<http://repository.kentrolaografias.gr/xmlui/>

Ψηφιακό αποθετήριο κινηματογραφήσεων:

<http://repository.academyofathens.gr/gr/video2>

Ψηφιακό αποθετήριο τρισδιάστατων μουσειακών αντικειμένων:

<http://repository.academyofathens.gr/keel/index.php/gr/objects3d>

ΑΚΑΔΗΜΙΑ

ΑΘΗΝΩΝ

SUMMARY

ΕΥΑΓΓΕΛΟΣ ΚΑΡΑΜΑΝΕΣ

The Hellenic Folklore Research Centre, Academy of Athens in the context of European folklore and ethnological archives

The examination of the relations of the members of the scientific personnel of the Folklore Archives / Hellenic Folklore Research Centre (HFRC) with scholars of respective or homologous folklore and ethnological archives of European countries, since the founding of the Archives by Nikolaos G. Politis (1918), places in a historical perspective their epistemological choices at various moments of the operation of the HFRC. These choices had a great impact on the formation and development of folklore studies in Greece. The general social and political developments and the ideological currents that influenced the field of anthropological, ethnological and folklore studies internationally resonate in the formation of Greek folkloristics mainly through scientific collaborations between research institutions or thanks to the initiatives of individual scholars. Given that social change in Greece is rapid and cataclysmic - the country looks like a laboratory for the study of social change, said the late eminent sociologist Stathis Damianakos - so many elements of popular culture, as a cultural phenomenon recorded in the long run, were lost forever. Continuous enrichment with both older and modern material from field research and the development of the accessibility of the HFRC Archive is a very important issue - given its importance at the national level due to the richness of its material, the strong tradition it maintains in the field on-site surveys, the compilation of thematic catalogs and the classification of various forms of documents. In many moments of its' a century-long operation, sometimes in difficult historical circumstances and sometimes in peaceful days, inspired and pioneering practices of collecting, archiving, preserving, studying, and promoting its material were designed and implemented.